

Убити пересмішника (скорочено)

Гарпер Лі

Гарпер Лі

Убити пересмішника

Юристи, певно, теж були колись дітьми.

Чарлз Лем

Розповідь у романі ведеться від першої особи – дівчини на ім'я Джін Луїза Фінч. Події відбуваються у 1933-1935 рр.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ЧАСТИНА ПЕРША

РОЗДІЛ I

Коли Джеміві, брату Джін, було близько тринадцяти років, він зламав ліву руку в лікті. З часом вона загоїлась, і хлопець міг грати у футбол. Але рука стала трохи коротша за праву, і коли він стояв або ходив, вона була повернута ребром до боку, а великий палець стирчав униз. Збігло чимало років, і брат з сестрою сперечаються про те, що призвело до нещасного випадку. Джін доводила, що почалося все з Юелів, а Джем, на чотири роки старший від неї, запевняв, ніби початок був значно раніше – того літа, коли до них приїхав Діл, і коли він уперше запропонував виманити з дому Страхолюда Редлі. Аттікус Фінч – батько Джін і Джема, вважав, що обидвоє його дітей мають рацію.

Родовід Фінчів починався від Саймона Фінча, лікаря і мисливця з Англії, що перетнув Атлантичний океан і опинився в Сент-Стівенсі. Саймон розбагатів на медицині, купив трьох рабів і заснував ферму на березі Алабами. У Фінчів народжувалися здебільшого дівчата. Саймон дожив до глибокої старості і помер багатомільною людиною. Чоловіки родини осідали на фермі Саймона "Пристань Фінча" і жили з того, що вирощували бавовник. Нащадки були фермерами аж до двадцятого століття, поки батько Джін, Аттікус Фінч, не подався до Монтгомері вивчати право. Його молодший брат поїхав до Бостона вивчати медицину. Аттікус навчився і почав адвокатську практику у Мейкомбі. Центр округу Мейкомб містився миль за двадцять од "Пристані Фінча". В приміщенні суду Аттікус влаштував собі контору. Перші п'ять років життя в Мейкомбі Аттікус більше думав про те, як звести кінці з кінцями: він платив за навчання брата Джона, який був на 10 років молодший.

Мейкомб – старе місто, печать старечої втоми вже лежала на ньому. Під час дощу на вулицях утворювалося червоне місиво; тротуари позаростали травою, будинок суду,

що містився на площі, ніби вгруз у землю. Людей мучила спека, вони жили неквапом, не мали грошей, та й купувати не було чого.

Аттікус, Джем і Джін мешкали на головній вулиці міста. У них була чорна куховарка Келпурнія (Кел) – кощава, незграбна, короткозора і трохи косоока, з широкими, загрубілими долонями, жінка. Аттікус був хорошим батьком, але він заступався за Келпурнію, коли вона сварилася з дітьми. Мати дітей була з міста Монтгомері, з роду Грехемів. Батько був на п'ятнадцять років старший за маму. Через рік після їхнього одруження народився Джем, ще за чотири роки – Джін. Коли дівчинці було 2 роки, мама раптово померла від серцевого приступу, це в її роді було спадкове.

Коли Джін було близько 6 років, а Джемові майже 10, вони познайомилися з хлопчиком, що приїхав на літо до сусідки, яку звали Рейчел Хейверфорд. Хлопчика звали Чарлз Бейкер Гарріс, але усі кликали його Діл. Йому скоро мало бути 7 років, і він похвалився, що вміє читати. Джем сказав, що нема чим хвалитися, бо Всевидько (так він називав сестру) зроду вміє читати, а вона до школи ще не ходить.

Діл приїхав з Мерідіана, штат Міссісіпі, на літо до своєї тітки і відтепер щоліта мав жити в Мейкомбі. Діл говорив, що батька у нього нема, і вигадував про нього різну брехню. Хлопчик бачив кінофільм "Дракула". Зачувши про це, Джем пройнявся повагою до Діла. У Діла було біле волосся, що скидалося на качиний пух.

Все літо Джем, Джін і Діл провели в приємних повсякденних турботах: разом лагодили хатку, споруджену в розгіленні велетенського платана, що ріс в кінці подвір'я, сперечалися, грали різних героїв з художніх творів. У Діла завжди було повно сміливих планів, несподіваних задумів, дивної фантазії.

Наприкінці серпня Діл запропонував виманити з дому Страхолюда Редлі. Якось невідома сила тягла Діла до подвір'я Редлі. Будинок Редлі був низенький, колись пофарбований у білий колір. Тепер він почорнів і став такий же брудно-сірий, як і все у дворі. Двір геть заріс бур'яном. Люди казали, що в будинку живе злий дух. Яка б прикра подія не трапилася в Мейкомбі, люди казали, що це його робота. Подвір'я Мейкомбської школи межувало з садибою Редлі. Біля курятника Редлі росли високі пеканові дерева, горіхи з яких падали на шкільне подвір'я, але ніхто до них не торкався: усі вважали, що горіхи Редлі отруйні. А якщо бейсбольний м'яч перелітав за паркан до Редлі, ніхто про нього більше й не згадував.

Ще до народження Джема і Джін, сім'я Редлі, перед якою були гостинно відчинені всі двері міста, трималася замкнуто. Редлі не ходили до церкви, хоч в Мейкомбі тільки й розваг, що церква. Місіс Редлі рідко виходила з двору, щоб випити у товаристві сусідок чашку кави. Містер Редлі вирушав у місто щодня на пів години і повертався з загорнутим у рудуватий папір пакунком, по якому сусіди визначали, що містер Редлі був у бакалійній крамниці. У Редлі було два сини. У неділю віконниці та двері в домі Редлі були завжди зачинені. Розповідали, що коли молодший Редлі був підлітком, він знайшов собі друзів серед Канінгемів із Старого Сарема – численного і загадкового племені, що мешкало в північній частині округу, і в Мейкомбі вперше за всю його історію появилось щось схоже на розбійницьку ватагу. І хоча накоїли вони не дуже

багато лихого, цього було досить, щоб про них заговорило все місто. Одного вечора компанія хлопців замкнула церковного старосту у флігелі для присяжних у будинку суду. Після цієї пригоди хлопці стали перед судом – їх звинувачували у хуліганстві, порушенні спокою, образі дією, лихослів'ї в присутності жінок. Суддя вирішив віддати хлопчаків у виробничу школу, куди інколи посилали підлітків, щоб вони мали там шматок хліба і притулок: це була не тюрма, і нічого ганебного в тому не було. Але містер Редлі був іншої думки. Він пообіцяв судді, що подбає, щоб син більше нікого не турбував, якщо його випустять. Суддя знав, що містер Редлі вміє дотримувати слова, й тому охоче звільнив його сина.

Інші хлопці пішли до виробничої школа і згодом здобули найкращу середню освіту, яку можна здобути в межах штату Алабама. А двері дому Редлі були зачинені і в будні, і в неділю. П'ятнадцять років ніхто не бачив сина містера Редлі. Хлопця називали Страхолюдом, хоч ім'я його було Артур.

Міс Стефані Крофорд, сварлива сусідка, часом розповідала жахливі історії про Страхолюда. Наприклад, як він проштрикнув батькові ножицями ногу. Страхолюду на той час було тридцять три роки.

Джем думав, що містер Редлі тримає сина здебільшого прикутим до ліжка. Як містер Редлі вирушає до міста і повертається додому, Джін з Джемом бачили щодня. Редлі був худорлявий, жилавий, а очі мав безбарвні. Гострі вилиці, великий рот, верхня губа – тонка, нижня – повна. Старший син містера Редлі жив у Пенсаколі і на Різдво приїздив до батька, він був один з небагатьох, кому доводилося переступати поріг будинку.

Одного дня містер Редлі помер. Сусіди гадали, що після його смерті Страхолюд вийде на волю, але помилилися: з Пенсаколи повернувся брат Страхолюда – Натан, і зайняв місце батька.

Чим більше Джін і Джем розповідали Ділу про сімейство Редлі, тим більше хотілося йому знати, тим більша цікавість розбирала його. Джем вважав, що Страхолюд має зріст десь шести з половиною футів, їсть сирих білок і котів, руки його завжди в крові, через усе обличчя у нього довгий нерівний шрам, зуби жовті, гнилі, і він баньканий і слинявий.

Якось Діл і Джем побилися об заклад, що Джем наважиться поткнутися до воріт Редлі. Ніколи ще такого не було, щоб Джем, наважившись, одступав. Але Джін зрозуміла: брат боїться. Тоді Діл сказав, що Джем повинен підійти до стіни будинку Редлі і торкнутися її рукою. Джем довго думав, а тоді рвучко розчинив ворота, кинувся до будинку, ляснув долонею по стіні і чимдуж побіг назад. Джін з Ділом летіли слідом за ним. Дітям здалося, що штора на одному вікні поворухнулася. Легенький, ледь помітний рух – і знову будинок завмер.

РОЗДІЛ II

На початку вересня Діл поїхав назад до Мерідіана. Джін страшенно сумувала, а потім згадала, що за тиждень їй йти до школи. Нічого в житті вона не ждала так нетерпляче. У перший день занять Джем сам відвів сестру у школу. Брат попередив

Джін, щоб у школі вона його не чіплялась і не просила погратися, не натякала недоречно про його особисте життя і не бігала за ним назирці під час перерви. Джем сказав, що вдома все буде, як і раніше, а школа – зовсім інша річ.

Першого ж дня вчителька Джін – міс Кароліна Фішер, викликала дівчинку і перед усім класом відлупцювала лінійкою по долоні, а потім наказала стояти в кутку до великої перерви. Міс Кароліні було щонайбільше двадцять один рік. Каштанове волосся, рожеві щоки, пофарбовані темно-червоним лаком нігті. Лаковані, на високих каблуках туфлі, червоне в білу смужку плаття. Вона скидалася на м'ятну цукерку, і пахло від неї цукеркою. Вона наймала горішню кімнату у міс Моді Аткинсон, навпроти будинку Фінчів.

Перший день у школі почався з читання. Міс Кароліна читала дітям про котів. Учні – хлопчики в подертих сорочках і дівчатка в платтях з мішковини, діти, які, ледве навчившись ходити, доглядали бавовник і годували свиней, були зачаровані казкою про котів. Джін уже вміла добре читати, і вчителька дала їй прочитати майже весь буквар та біржовий бюлетень з "Мобіл реджістер". А тоді міс Кароліна веліла дівчинці передати батькові, щоб він більше не вчив її, бо це може зашкодити її шкільному навчанню. Дівчинка сама не знала, хто навчив її читати. Їй здавалося, що вміння читати у неї було завжди. Але завдячувала вона цим батькові, що читав з нею, і Кел, яка давала їй переписувати уривки з Біблії, коли дівчинка заважала працювати.

На перерві Джін розповіла братові про вчительку. Той сказав, що його вчителька говорила про те, що міс Кароліна навчає по-новому. За цим способом книжки майже не потрібні, а перед дітьми лише махають листочками з простими словами, і діти їх повторюють. До того ж, діти писали друкованими літерами, а писаними – лише з 3 класу. Коли міс Кароліна побачила, що Джін вміє ще й писати, то знову сказала передати батькові, щоб він не вчив дівчинку.

Згодом вчителька наказала дітям вийняти свої сніданки. В одного хлопця – Уолтера Канінгема, сніданку не було. Хлопець ходив до школи босий, але мав чисту сорочку і старанно залатаний комбінезон. Вчителька подумала, що він забув сніданок, тому дала йому 25 центів, щоб хлопець купив собі поїсти, а гроші віддав їй завтра. Уолтер відмовився брати гроші. Усі учні почали шептати: "Всевидько, скажи їй!". Джін мусила сказати вчительці: "Міс Кароліно, він Канінгем". Учителька нічого не розуміла, тоді дівчинка пояснила, що Канінгеми ніколи нічого не візьмуть безплатно – ні в церкві, ні в муніципалітеті. Вони ні в кого нічого не беруть, обходяться тим, що мають, хоч мають небагато.

Джін пам'ятала, як минулої зими батько Уолтера прийшов до Аттікуса, щоб порадитися про ущемлення прав. Канінгем мав розрахуватися з Аттікусом, і зробив це не грошима, а якось привіз цілу гору хмизу, згодом приніс мішок горіхів, на Різдво – кошик гостролисту, а весною приніс мішок молодії ріпи. Аттікус пояснював дітям, що Канінгеми живуть не в місті, вони фермери, і криза завдала їм особливо відчутного удару. Аттікус пояснив, що серед міських жителів багато бідних через те, що фермери бідні. Мейкомб – фермерський округ, ось чому лікарям, дантистам, адвокатам тут

важко заробити. Ущемлення прав – це тільки частина незгод, що випали на долю містера Канінгема. Ділянка землі, на яку він має право безроздільного користування, заставлена і перезаставлена, а мізерні гроші, які він у такий спосіб здобуває, ідуть на виплату процентів. Містер Канінгем належить до породи непохитних, казав Аттікус. Оскільки у Канінгемів немає грошей, щоб заплатити юристу, вони платять чим можуть.

Джін і пояснила це вчительці, а за це отримала по руках і стояла у кутку. Коли продзвонив дзвоник, Джін помітила, як міс Кароліна важко сіла на стілець і затулила обличчя руками. Дівчинка хотіла пожаліти вчительку, але згадала своє покарання.

*Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу*

РОЗДІЛ III

Того ж дня на шкільному подвір'ї Джін кинулась на Уолтера Канінгема, через якого її покарали, але дівчинку спинив брат. Джем спитав Уолтера, чи його батько часом не містер Уолтер Канінгем з Старого Сарема. Уолтер кивнув. Він був такий худий і миршавий, ніби завжди недоїдав; очі сині, сльозилися, повіки червоні, обличчя бліде, тільки кінчик носа червоний і мокрий. "Наш батько з твоїм батьком друзі. А Всевидько просто нестримана. Більше вона тебе не чіпатиме", — сказав Джем і запросив хлопця на сніданок до свого дому, бо школа була поруч з будинком Фінчів.

Поруч був також будинок Редлі, і Джем почав розповідати Уолтеру про Срахолюда. Діти пішли додому, і Джем попросив Келпурнію поставити ще одну тарілку для Уолтера. Аттікус був вдома і завів розмову про врожай з Уолтером. Хлопець сказав, що він ніяк не може перейти у 2 клас, бо кожної весни повинен кидати навчання і допомагати батькові обкопувати бавовник.

Уолтер попросив меляси і щедро полив нею увесь сніданок. Це дуже здивувало Джін, і вона сказала про це. Тоді Келпурнія покликала дівчинку на кухню і насварила, за те, що вона образила гостя. Кел говорила, що Канінгеми звикли так харчуватися, і не треба з цього дивуватися та ображати Уолтера. Джін образилася на куховарку.

Діти повернулися у школу. Міс Кароліна налякалася, коли побачила на голові здорового хлопця, якого звали Барріс Юел, воші. Вчителька відпустила його з уроків і наказала піти додому і помити голову дьогтьовим милом, а потім протерти гасом. Дітям в класі знову довелося пояснювати вчительці, що цей хлопець з Юелів: у місті їх повно; щороку в перший день занять вони приходять до школи, бо пані інспекторка заганяє їх, погрожуючи шерифом, але на цьому все й кінчається, бо Юели після першого дня в школі більше не приходять. Барріс сказав, що він вже третій рік у першому класі. Вчителька сказала, що про все мусить розповісти директору. Барріс образив вчительку, назвавши сопливою, і пішов геть. Вчителька заплакала, а всі діти кинулись її заспокоювати.

Такий перший день у школі здавався Джін дуже бурхливим. Удома Келпурнія сказала, що дуже сумувала за дітьми, поки вони були в школі, і навіть приготувала хрущиків – їхні улюблені ласощі. Тому Джін перестала на неї сердитись. Ввечері Джін

сказала батькові, що, з його дозволу, до школи більше не піде. І розповіла про всі свої пригоди. Найгірше для Джін було те, що вчителька заборонила читати з татом. Аттікус просив дівчинку поставити себе на місце вчительки: "Ти ніколи не зрозумієш людину, поки не подивишся на речі її очима, поки не влізеш у її шкуру і не походиш у ній". Джін сказала, що хотіла б не ходити в школу, як Юел. Тоді Аттікус розповів, що Юели ось уже протягом трьох поколінь – ганьба Мейкомба. Ці люди живуть, як тварини. Боб Юел, батько Барріса, стріляє і ловить капканами дичину в той час, коли це заборонено. Боб пропиває гроші, а діти ходять голодні. Згодом Аттікус і Джін дійшли компромісу: дівчинка погодилася ходити до школи, а батько читатиме з нею щовечора, як раніше, тільки дівчинка не говоритиме про це вчительці. Аттікус прочитав дітям історію про чоловіка, який заліз на флагшток і не хотів злазити. Наступної суботи Джем зробив так само: просидів у хатці високо на платані. Він заліз туди після сніданку і сидів аж до заходу сонця.

РОЗДІЛ IV

Подальші дні дівчинки у школі мало чим відрізнялися від першого. Вдома Джін читала все, що попадало під руку. Вона і досі не хотіла дванадцять років нудитись в школі. Цілий рік її навчання в школі кінчалося на півгодини раніше, ніж у Джема, і Джін щоразу мчала перелякана повз подвір'я Редлі до свого будинку. Одного разу, пробігаючи повз дім Редлі, дівчинка помітила таке, від чого їй перехопило подих.

В самому кінці садиби Редлі росли два віргінських дуби, їхнє коріння виходило на дорогу, і в цьому місці вона була нерівна. Якось блискуча цятка на дереві привернула її увагу. З дупла Джін витягла два пакетики жувальної гумки без верхньої обгортки. Вдома вона спробувала гумку, але прийшов Джем і сказав виплюнути, бо боявся, щоб гумка не була отруєна.

Надходило літо, Джін і Джем чекали його з нетерпінням, бо мав приїхати Діл.

В останній день навчання їх відпустили із школи раніше, і вони разом пішли додому. У дуплі віргінських дубів, що росли в садибі Редлі, вони знайшли невеличкий блискучий пакетик. Вдома діти розгорнули пакетик і побачили маленьку коробочку, в якій були дві начищені до блиску монети по одному пенні. То були старовинні монети з 1900 і 1906 року. Джем почав міркувати, кому ці монети могли бути призначені. Виявилося, що ніхто біля тих дубів не проходить, а Сесіл Джейкобс, що жив у самому кінці їхньої вулиці, біля пошти, навіть ходив щодня цілу милю зайву, аби не проходити повз Редлі. Брат сказав, що монети приносять щастя, і заховав їх у свою скриньку.

Через два дні приїхав Діл. Він не підріс, але став кремезний, і сказав, що бачив свого батька – президента залізничної компанії Луїсвіл-Нешвіл. Джін, Джек і Діл прийшли в палісадник. Діл стояв, не спускаючи очей з похмурого будинку Редлі. Джек почав розказувати про жар-пару – коли людина помре, а на небо потрапити не може, вона вештається по безлюдних дорогах, а наскочиш на неї – сам після смерті станеш таким. Джін переконувала, що це все брехня, і запропонувала покататися у колесі. Дівчинка прикотила стару автомобільну шину. Першим котитися хотів Діл, Джін теж хотіла. Джем сказав, що першою буде сестра, зате Діл кататиметься довше. До

останньої хвилини Джін не догадувалася, що Джем образився за те, що вона посміла з ним сперечатися про жар-пару. Брат сильно штовхнув колесо, і Джін покотилася, не маючи змоги спинитися. Колесо закотилося на подвір'я Редлі, і дівчинка вилетіла на бруківку. У голові наморочилося, її нудило, вона лежала на бруківці і почула, як Джек кричить тікати. Дівчинка лежала перед східцями, що вели на веранду будинку Редлі. Дівчинка втекла, а по колесо мусив іти Джек.

Згодом Джек придумав гру "Страхолюд Редлі". Всевидько мала бути місіс Редлі, Діл – старим Редлі, Джем був Страхолюдом. Брат хотів довести сестрі, що не боїться сім'ї Редлі. Він казав, що Страхолюда уже давно немає у будинку, але Джін була переконана, що він там є. Діти розігрували різні ситуації з життя Редлі, наприклад: колись місіс Редлі була красуня, але після того як стала дружиною містера Редлі, втратила вроду і всі свої гроші. І ще вона втратила майже всі свої зуби, волосся та вказівний палець правої руки (це була фантазія Діла: Страхолюд якось уночі одкусив у матері палець, бо був голодний); тепер цілі дні вона сидить у вітальні і плаче, а Страхолюд тим часом струже ножом меблі. Діти вдавали, як Страхолюд штрикає ножицями ногу батька. І щоразу, коли містер Натан Редлі, йдучи до міста, проходив повз дітей, вони замовкали і стояли нерухомо. Аттікус якось побачив гру і відібрав ножиці. Джін не хотілося грати у Редлі, бо тоді, коли випала з колеса на сходи Редлі, почула, що у тому будинку хтось сміється.

РОЗДІЛ V

Діл і Джем усе більше дружили і цілими днями сиділи в хатці на дереві, щось затівали, планували і кликали Джін тільки тоді, коли їм потрібен був третій. Того літа дівчинка здебільшого проводила вечори в товаристві міс Моді Аткінсон – у неї на веранді. Міс Моді була для Джін просто сусідка – не більше, хіба що трохи добріша за інших. Міс Моді ненавиділа свій дім, і проведений у ньому час вона вважала втраченим. Вона була вдова, любила працювати в саду і ненавиділа подорожник, який поливала якоюсь отрутою. Ніхто в околиці не міг спекти смачніших пиріжків, ніж вона. Для дітей вона щоразу випікала один великий пиріг і три маленькі, а потім кликала через вулицю: "Джем Фінч, Всевидько Фінч, Чарлз Бейкер Гарріс, ходіть-но сюди!".

Одного вечора, коли Джін була сама з міс Моді, дівчинка запитала, чи Страхолюд Редлі ще живий. Жінка сказала, що його звать Артур, і він ще живий. Дівчинка сказала, що Джем говорив, що Артур певно помер, і його запхали у димохід. Міс Моді сказала, що Джем стає схожим на Джека Фінча – свого дядька. Колись міс Моді і Джек разом росли на "Пристані Фінча". Дядечко Джек приїздив до Фінчів щороку на Різдво і щоразу голосно гукав через усю вулицю, пропонуючи міс Моді вийти за нього заміж. Джек казав племінникам, що ось уже сорок років намагається розізлити міс Моді, яка і не подумає виходити за нього заміж, а тільки насміхається.

Міс Моді розповіла дівчинці про Редлі: старий Редлі був з баптистів, які вважали, що будь-яка розвага – гріх. Міс Моді сама була баптистка, але вважала, що деякі занадто буквально розуміють Біблію. "Трапляються люди, які надміру дбають про потойбічний світ і не можуть навчитися жити на цьому", — сказала жінка. Вона

пам'ятала Артура Редлі ще хлопчиком, з нею він завжди був люб'язний.

Наступного дня Джем і Діл прийняли Джін до себе, за умови, що вона робитиме все, що вони накажуть. А хлопці задумали передати Страхолюду записку. Джем збирався причепити записку на вудку і просунути крізь віконниці. Джим мала вартувати за тильною стороною подвір'я, а Діл мав дзвонити дзвіночком, якщо хтось йтиме вулицею. У записці хлопці написали, щоб Артур хоч зрідка виходив з дому і розповідав, що він там робить. Хлопці ще написали, що куплять йому морозива. Затию дітей викрив Аттікус і сказав до Джема, а потім до Джін і Діла: "Перестань мучити цю людину. І ви обоє теж". Аттікус не сварився, але пояснив, що цю нерозумну гру треба припинити, і дозволити Редлі жити так, як вони хочуть, бо це їх право.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ VI

Діти попросили у батька дозволу посидіти біля ставка міс Рейчел, бо Діл завтра мав від'їздити. Батько дозволив, і друзі зібралися ввечері. Вони гуляли недалеко від дому. Хлопці придумали зазирнути у вікно Редлі, на якому ледве трималася віконниця, щоб побачити Страхолюда. Хлопці чекали вечора, коли Аттікус порине у свої книги. А ще вони думали, що якщо Страхолюд їх навіть уб'є, то не страшно, бо скоро і так навчання у школі. Джін просила не йти, але мусила піти з хлопцями, бо вони були вперті.

Діти вирішили, що найкраще пролізти під дротяною огорожею з тильного боку подвір'я Редлі. За огорожею був великий сад і вузенький дерев'яний сарай. Джем підняв трохи нижній дріт і подав рукою знак, щоб Діл ліз під ним. Джін полізла за Ділом і притримала дріт, поки проліз Джем. Він просив друзів не наступити на капусту, бо вона могла затріщати і розбудити когось. Друзі дісталися хвіртки, а потім опинилися на задвірку. Тильна сторона будинку була ще непривітніша, ніж фасад: на всю стіну тяглася напіврозвалена веранда з двома дверима, між ними – двоє вікон.

Коли друзі дісталися до вікна з відірваною віконницею, Джін і Джем зробили сідло, а Діл сів, і його підняли. Діл побачив лише штори. Тоді Джем став ногою на першу сходинку веранди, вона заскрипіла. Раптом Всевидько побачила тінь чоловіка у капелюсі. Згодом тінь помітили і хлопці. Тінь просунулася ще трохи, підняла руку і опустила. Потім повернулася, пропливла над Джемом, далі вздовж веранди і зникла за будинком. Джем стрибнув з веранди, помчав до Джін і Діла, а потім відкрив хвіртку і побіг між грядками скрипучої капусти. На півдорозі Джін спіткнулась, і в цей час на всю околицю прогримів постріл. Діти вирішили тікати до школи у двір, а там через огорожу додому. Джін і Діл пролізли під дротами, а Джем зачепився штанами і мусив їх скинути, щоб визволитися.

Вдома друзі побачили, що біля воріт Редлі зібралися люди. Містер Натан Редлі стояв біля двору з дробовиком у руках. Тут же були Аттікус, міс Моді і міс Стефані Крофорд. Поруч стояли міс Рейчел і містер Ейвері. Міс Моді сказала дітям, що на грядку містера Редлі забрався негр. Ну, він і пальнув з рушниці. Раптом усі сусіди

побачили, що Джем без штанів. Його виручив Діл і сказав, що виграв штани Джема, бо вони грали в покер-роздяганку. Батько наказав хлопцям піти по штани, а вони дуже переживали, бо ж зранку Аттікус побачить, що штанів нема.

Вночі брат сказав Джін, що піде по штани. Сестра спиняла його, але Джемові не хотілося отримати на горіхи від батька, бо той ніколи його ще не бив. Джін вирішила піти з братом. Надворі вона бачила, як Джем обходить через шкільне подвір'я. Згодом брат повернувся зі штанами, і діти лягли спати.

РОЗДІЛ VII

Цілий тиждень по тому Джем був похмурий і мовчазний. Всевидько намагалася, як радив колись Аттікус, залізити в його шкуру і трохи походити в ній: якби їй довелося піти самій о другій годині ночі у двір Редлі, вона б налякалася насмерть. Тому сестра дала Джемові спокій і намагалася не турбувати його.

Почалося навчання в школі. Другий клас був не кращий за перший, навіть гірший: перед дітьми розмахували карточками, а читати і писати не дозволяли. Єдиною радістю було те, що уроки у Джін і Джема кінчалися одночасно, і о третій годині вони звичайно разом ішли додому.

Одного разу, коли вони через шкільне подвір'я поверталися додому, Джем розповів, що коли тікав тієї ночі і скидав штани, вони геть заплуталися в огорожі, і він не міг відчепити їх. А коли ходив забирати, то вони вже висіли на огорожі, складені, ніби чекали на нього. І ще їх хтось зашив. І видно, що зашивала не жіноча рука.

Діти йшли недалеко від свого дерева і раптом помітили в дуплі сірий клубок шпагату. Вони вирішили нічого не брати, можливо це просто схованка якоїсь дитини. На другий день уранці шпагат лежав на місці. На третій день Джем поклав його в кишеню. Відтоді брат і сестра вважали своєю власністю все, що знаходили в дуплі.

Була довга і тепла осінь, майже не доводилося надівати куртку. Одного теплого жовтневого дня Джін з Джемом підтюпцем бігли добре знайомою дорогою і знову зупинилися перед дуплом. Цього разу там щось біліло. Там були дві фігурки, вирізані з бруска мила: одна зображала хлопчика, на другій було щось схоже на платтячко. Діти помітили, що фігурки схожі на них. Вдома Джем заховав обидві ляльки в скриньку. Не минуло і двох тижнів, як діти знайшли цілий пакетик жувальної гумки. Через тиждень в дуплі опинилася потемніла медаль. Джем показав її батькові. Аттікус пояснив, що це медаль за грамотне письмо; колись в школах округу Мейкомб влаштовували конкурси на найкраще письмо. Переможців нагороджували такими медалями.

Але найцінніша знахідка ждала їх через чотири дні. Це був кишеньковий годинник, на ланцюжку з срібним ножиком, правда, він був несправний. Аттікус сказав, що якби годинник був новий, то коштував би десять доларів. Джін і Джем не розповідали батькові, де брали знахідки.

Діти написали листа-подяку за усі подарунки і хотіли покласти в дупло, та побачили, що його хтось замазав цементом. Згодом Джем спитав містера Натана Редлі, чи це зробив він. Той пояснив, що коли дерева хворіють, дупла і тріщини замазують цементом. Потім Джем запитав батька, чи дійсно те дерево хворе. Але Аттікус сказав,

що воно виглядає дуже добре. Після цього Джін побачила, що брат плаче.

РОЗДІЛ VIII

Того року після осені настала зима, і два тижні стояла така холоднеча, якої, сказав Аттікус, не було з 1885 року. Тієї зими померла стара місіс Редлі, але ця подія минула майже непомітно, сусіди рідко бачили її, хіба що тоді, коли вона поливала свої канни. Джін з Джемом вирішили, що це Страхолюд доконав її, проте Аттікус сказав, що сусідка померла своєю смертю.

Наступного ранку випав сніг, що було дуже рідкісним явищем у цій місцевості. Цього дня навіть відмінили заняття у школі. Джін і Джеку так було шкода ходити по снігу і топтати його, що вони побігли на сніг міс Моді. Там вони зустріли містера Ейвері, який переконував, що погода так різко міняється через неслухняних дітей. Міс Моді почала закутувати свої квіти у саду, щоб вони не померзли.

Діти добряче промокли, зате перетягли з двору міс Моді стільки снігу, скільки змогли. Вони робили сніговика. Але всередині зробили його з землі, а вже зверху обліпили снігом. З паличок і трісок Джем зробив очі, ніс, рот і гудзики. Сніговик був трохи схожий на містера Ейвері. Аттікус похвалив Джема (це був його задум), але запропонував зробити сніговикові трохи менший живіт, замість оцупка дати в руки мітлу і пов'язати фартух. Джем пояснив, що тоді це буде не сніговик, а грязьовик. Але батько не міг дозволити, щоб син ліпив карикатури на сусідів. Невдовзі Джем натягнув на сніговика кристалий капелюх міс Моді, а в зігнуту руку тицьнув її садові ножиці.

Пополудні сніг перестав, похолодало, і надвечір Келпурнія затопила всі груби, а діти все одно не могли зігрітись. Увечері Аттікус повернувся з роботи і сказав, що холод настав зненацька і це погано. Він запропонував Келпурнії лишитися на ніч у них. Вона вирішила, що вдома у неї тепліше. Аттікус одвіз її додому в автомобілі.

Вночі батько розбудив дітей, тепло одягнув і сказав, що горить будинок міс Моді. Над містом пролунали протяжні звуки пожежної сирени. Батько наказав дітям вийти на вулицю, підійти до будинку Редлі, стати навпроти, але не заважати дорослим. Аттікус боявся, щоб вогонь не перекинувся на його дім.

Жителі Мейкомба, серед них чимало напівроздягнених, виносили меблі з будинку міс Моді у двір через вулицю. Згодом люди почали відступати від будинку міс Моді. Уже ніхто не кидав меблів. Горів другий поверх, вогонь добирався до даху. Діти хвилювалися, щоб не загорівся їх будинок. Приїхала ще одна пожежна машина і почала поливати водою будинок Фінчів. Сніговик почорнів і розвалився. Між будинками міс Рейчел, міс Моді і Фінчів було так жарко, що чоловіки поскидали свої пальта і працювали в піжамах.

Всевидько відчувала, що замерзає. Джем намагався зігріти її, обнявши за плечі, але це не допомагало. Дівчинка вивільнилась, обхопила себе руками і почала тупцяти, поки трохи зігрілися ноги.

Приїхала ще одна пожежна машина і зупинилася навпроти будинку міс Стефані Крофорд. Виявилося, що шланг уже нікуди було приладнати, і пожежники стали поливати будинок з ручних вогнегасників. Будинок міс Моді завалився, в усі боки

бризнуло полум'я, на сусідніх дахах люди розмахували ковдрами, збиваючи іскри і головешки.

Коли вже засутиєно, люди почали розходитися. Міс Моді не зводила очей з чорної ями посеред двору, над якою ще здіймався дим. Аттікус повів дітей додому і помітив, що на Джін була чужа руда шерстяна ковдра. Джем сказав, що не знає, звідки взялася ковдра. А потім пригадав, що бачив містера Натана біля пожежі, і почав розповідати батькові геть усе про Редлі: про дупло з цементом, про зашиті штани. Батько сказав, що це Страхолюд Редлі накинув на Джін ковдру.

Наступного дня діти пішли до міс Мод. Вона сказала, що їй давно не подобався її будинок, а тепер вона побудує маленький будиночок, візьме кількох квартирантів, і це буде найкращий двір в Алабамі. Вона розповіла, що пожежа почалася з того, що загорілася сажка в димоході. Джін дуже дивувало, що міс Моді була в гуморі і навіть жартувала після того, як втратила житло.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ IX

У школі в Джін починаються проблеми з Сесілом Джейкобсом, який образив Аттікуса, сказавши, що той захищає чорномазих. Ввечері дочка спитала батька, чи він справді захищає чорномазих. Аттікус сказав, що це правда, але казати "чорномазі" не можна. Аттікус розповів, що захищає негра, якого звать Том Робінсон. Він живе в невеличкому селищі, що за смітником. Ходить до тієї ж церкви, що й Келпурнія. Вона добре знає його родину. Це порядні люди. Батько говорив, що не зможе дивитися людям в очі, якщо не захищатиме цього чоловіка, і що кожному адвокату, принаймні раз у житті, доводиться стикатися з судовою справою, яка торкається його особисто. Аттікус попросив дочку тримати голову у школі вище і не давати волі кулакам, що б там не казали. Він сумнівався, що виграє справу, і говорив: "хоч нас і перемогли сто років тому, а війна триває й досі". Джін здалося, що він говорить, як дядечко Аїк Фінч – єдиний в окрузі Майкомб живий ветеран Південної армії. Аттікус і дядечко Аїк весь час розмовляли про ту війну.

На другий день Всевидько перестріла в шкільному дворі Сесіла Джейкобса. Хлопець сказав, що у нього вдома говорять, що Аттікус ганьбить місто, а того чорномазого треба повісити на вежі. Дівчинка згадала слова батька і вперше у житті ухилилася від бійки.

Згодом настало Різдво, і з ним прийшла біда.

Джін з Джемом ждали Різдва із змішаним почуттям. Ялинка і дядечко Джек Фінч – це приємно. Щороку напередодні Різдва діти з татом їздили на станцію Мейкомб зустрічати дядечка Джека, і він звичайно гостював у них цілий тиждень. З другого боку, було ясно, що дітям не минути візиту до тітки Олександри і її чоловіка Джімі. У них був син Генрі, який колись втік з дому, одружився і обзавівся сином Френсісом. Щороку на різдво Генрі і його дружина залишали Френсіса у діда й баби, а самі

розважалися. Френсіс був на рік старший від Джін. Тітку дівчинка вважала холодною і величною.

Приїхав дядечко Джек. Він був молодший від Аттікуса і Олександри. На Різдво діти отримали від дядечка і тата духові рушниці, про які так мріяли. Потім усі поїхали на "Пристань Фінча". Френсіс здавався Джін дуже нудним. Тітка Олександра побачила, що Джін весь час ходить у комбінезоні, це їй не подобалося. Вона вважала, що дівчинка має рости справжньою леді. Під час обіду дівчинку, як і завжди, тітка посадила окремо, хоч вдома Джін їла з усіма за одним столом. Та всі ці вади тітки дівчинка забувала, бо тітка дуже смачно готувала. Після обіду Френсіс розповів, що бабуся і його вчить куховарити, щоб колись він міг допомогти своїй дружині, якщо вона недужатиме. Джін сказала, що не хотіла б, щоб її чоловік Діл готував їй їсти. Дівчинка розповіла, що збирається одружитися з Ділом, коли виросте, бо влітку він зізнався, що кохає її. Френсіс розреготався і сказав, що бабуся говорила Діл бездомний, і мандрує від родичів до родичів, а літо проводить у міс Рейчел. Хлопець образив Джін: "Якщо тобі дядечко Аттікус дозволяє ганяти з бродячими собаками, це його діло, бабуся каже, що ти тут не винна. Думаю, не твоя вина і в тому, що твій батько любить чорних, але, щоб ти знала, всі родичі соромляться його...". Хлопець обзивав Аттікуса чорнолюбом і говорив, що він опозорив усю родину Фінчів. Джін хотіла відлупцювати його, та тут саме з'явилася тітка. Коли ж вона пішла, Джін затопила Френсісу кулаком у зуби. Родичі насварили дівчинку, і навіть батько сказав, що вона винна сама. Дядько Джек теж був на боці Френсіса, хоч ніхто не знав, що хлопець збрехав, сказавши, що Джін обізвала його шльондрою.

Вдома Джін розповіла дядькові, як все було насправді. Тепер Джек уже хотів покарати Френсіса. Згодом дівчинка почула розмову батька і дядька про неї. Але Джек нічого не розповів братові про "чорнолюба". Аттікус говорив, що його дітям доведеться пережити немало прикрих хвилин. Він розповідав братові про свою справу: мав лише свідчення негра проти Юелів, було мало надії, що суд присяжних повірить негру, а не Юелам. Аттікус мав намір розворушити присяжних, а згодом подати касаційну скаргу. "Не можу зрозуміти, чому помірковані люди просто божеволіють, зачувши, що до справи має якесь відношення негр. Сподіватимуся, що Джем і Всевидько з усіма питаннями прийдуть до мене, а не прислухатимуться до всяких пліток... Гадаю, вони вірять мені...", — говорив Аттікус і раптом побачив дочку. Він наказав їй іти спати. Джін не могла збагнути, як батько догадався, що вона підслухувала. І тільки через багато років по тому вона зрозуміла: він хотів, щоб дочка почула кожне його слово.

РОЗДІЛ X

Аттікусу було вже під п'ятдесят. Він був набагато старший від батьків однокласників Джін і Джема, і коли інші діти починали хвалитися: "А мій батько...", брат з сестрою мовчали. До того ж батько ще носив окуляри, а на ліве око він майже нічого не бачив.

Того року школа гула від розмов, що Аттікус захищає Тома Робінсона, і нічого похвального в тих розмовах не було. Аттікус подарував дітям духові рушниці, але

стріляти не навчив. Тому дядечко Джек узявся їх трохи підучити. Одного разу батько сказав Джемові, що треба стріляти лише у бляшанки. Аттікус розумів, що хлопець схоче стріляти по пташках, але говорив: "можеш бити сойок – скільки завгодно, якщо зумієш поцілити, але запам'ятай: убити пересмішника – великий гріх". Джін чула ці слова і спитала міс Моді, чому це гріх. "Пересмішники не роблять ніякої шкоди, а своїм співом дають нам велику радість. Вони не завдають шкоди нашим садам, не в'ють гнізд в амбарах, вони тільки співають, виливаючи нам свою душу. Ось чому гріх убивати пересмішника", — відповіла жінка.

Джін переживала через те, що батько був старим. Якось методисти хотіли будь-що викупити закладену ділянку церковної землі і викликати баптистів на футбольний поєдинок. Батьки всіх мейкомбських дітей, здається, готувалися взяти участь у футбольній баталії, за винятком Аттікуса. Джем похмуро спостерігав, як батько Сесіла Джейкобса, граючи в команді баптистів, забиває голи.

Якось у суботу, взявши з собою рушниці, Джін з Джемом вирушили на полювання. Недалеко від подвір'я Редлі вони помітили старого собаку на кличку Тім Джонсон. Собака йшов якось дивно, тому діти побігли по Келпурнію. Куховарка відразу зрозуміла, що пес скажений і подзвонила до Аттікуса. Сусідів попередили про пса, і по всій вулиці старанно зачинялися двері. Келпурнія побігла ще попередити Редлі. Але даремно Келпурнія стукала у двері. Ніхто не обзивався, здавалося, ніхто її не чув. Келпурнія побігла до задніх дверей, і саме в цей час на доріжці, що вела до будинку Фінчів, зупинився форд. З нього вийшли Аттікус і містер Гек Тейт – шериф округу Мейкомб.

Джін гадала, що у скажених собак виступає з рота піна, що вони бігають, плигають, хапають людей за горло і все це трапляється в серпні. Але зараз був лютий. Тім доплентав до провулка за будинком Редлі і зупинився. Містер Тейт подав Аттікусу рушницю і сказав застрелити собаку, бо сам був нікудишній стрілець. Аттікус взяв рушницю і пішов на середину вулиці. Гримнув постріл. Тім Джонсон підскочив, упав на землю і завмер. Одні за одними відчинялися двері, вулиця поступово оживала.

Діти були здивовані, коли шериф назвав їх батька "Фінч Несхибний", а згодом від міс Моді брат і сестра дізналися, що їх батько свого часу був найкращий стрілець округу Мейкомб. Він збивав чотирнадцять голубів з п'ятнадцяти пострілів, і то скаржився, що даремно витрачає патрони. Та згодом він вирішив не брати в руки рушницю без крайньої потреби, а сьогодні така потреба випала. Тепер Джін і Джем гордилися батьком, але у школі вирішили не хвалитися, бо, як казала міс Моді: "Нормальні люди ніколи не пишаються своїм талантом".

РОЗДІЛ XI

Діти майже завжди виходили зустрічати Аттікуса з роботи. Одного разу вони проходили повз будинок місіс Генрі Лафайет Дюбоз. Обминути його, прямуючи до міста, було просто неможливо, хіба що зробити гак з добру милю. Місіс Дюбоз жила самотньо з прислугою – молодою негритьянкою. Дюбоз була вже стара і сиділа весь день у ліжку або в кріслі на колесах. Джін з Джемом ненавиділи місіс Дюбоз. Вона

пронизувала дітей колючим поглядом або безцеремонно розпитувала, як вони поводяться. Коли вона почула, що Джем звертається до батька, називаючи його на ім'я, її всю аж затіпало. "Світ не знав кращої жінки, ніж їхня мати, — казала місіс Дюбоз, — серце кров'ю обливається, коли бачиш, як Аттікус розпустив дітей".

На другий день після того, як Джемові сповнилося дванадцять, вони подалися до міста: братові не давали спокою подаровані йому гроші. Він гадав, що їх вистачить на малесенький паровий двигун для нього і на жезл тамбурмажора для сестри. Дорогою в місто дітей знову побачила місіс Дюбоз і сказала, що вони б'ють байдики. А ще збрехала, ніби Джем зламав виноград міс Моді. До Джін вона причепилася через комбінезон, і сказала, що порядній дівчинці належить ходити в платті і корсажі. А в такому одязі вона хіба в кафе може працювати. "Гарні Фінчі, нічого сказати! Одна прислуговує в кафе, другий у суді вигороджує чорномазих!" — сказала стара. Від цих слів Джем аж остовпів. Місіс Дюбоз влучила, куди мітила, і вона це знала. "Ваш батько такий, як і чорномазі, і всякі білі покидьки, що їх він захищає!" — додала Дюбоз, а ще назвала всіх Фінчів розумово неповноцінними.

Діти пішли геть. Джем купив собі модель паровика, а сестрі — жезл. Коли вони верталися повз будинок місіс Дюбоз, Джем вихопив у сестри з рук жезл і, шалено розмахуючи ним, вскочив у двір. Він позбивав верхівки всіх камелій. Потім переламав об коліно жезл і жбурнув його на землю. Джін заверещала. Джем смикнув її за волосся і сказав, що якби йому трапилася нагода, то він зробив би те саме знову, і коли вона не замовкне, він повириває все її волосся.

Того вечора діти не пішли зустрічати Аттікуса, а вешталися в кухні. Невідомо звідки, але Келпурнія уже знала все. Вона не дуже вміла втішати і все-таки дала Джемові підсмажений, ще гарячий шматок хліба з маслом. Він розламав його навпіл і поділився з Джін. Згодом прийшов батько з жезлом і пуп'янками камелії. Джем розповів про все, що казала стара. Але батько сказав: "Сину, я добре знаю, скільки тобі доводиться терпіти від твоїх ровесників через те, що твій батько, як ти висловився, "захищає чорномазих", але таку поведінку щодо старої хворої жінки не можна виправдати. Я настійно раджу тобі піти і поговорити з місіс Дюбоз. Потім одразу ж додому". Джем був змушений піти. А Джін батько посадив собі на коліна і сказав, що влітку їм доведеться терпіти ще гірше, а судова справа Тома Робінсона — це випробування їхньої совісті. "Щоб жити по совісті з іншими людьми, я повинен жиги в злагоді з власною совістю. Діяти по совісті не завжди означає погоджуватися з думкою більшості", — говорив Аттікус.

Коли Джем вернувся, він застав сестру в Аттікуса на колінах. Хлопчик розповів, що усе прибрав у саду і тепер працюватиме у старої щосуботи і зробить все, щоб камелії знову вирости. А ще він мав читати місіс Дюбоз цілий місяць.

Наступного дня діти пішли до Дюбоз. Стара і далі їх ображала, але вони мужньо терпіли, а Джем ще й читав "Айвенго". Місіс Дюбоз лежала у ліжку, мала якісь приступи, з рота в неї текла слина. Джін було гидко і страшно сидіти біля старої. Біля Дюбоз стояв будильник, і коли він дзвонив, служниця виганяла дітей і казала, що

старій час приймати ліки. Того дня батько приніс Джін два жовтих олівці, а Джемові – футбольний журнал. І хоч батько нічого не сказав, то була своєрідна винагорода за перший день читання у місіс Дюбоз.

На другий день у місіс Дюбоз все повторилося, те саме було і третього дня. Поступово діти до цього звикли: спочатку місіс Дюбоз накидалася на Джема, дорікаючи йому за камелії і за батька-чорнолюба; потім замовкала і нарешті забувала про них. Дзвонив будильник, служниця Джесі випроваджувала дітей, і вони до вечора могли робити що заманеться.

Одного разу, приблизно через місяць, батько сам зайшов по дітей. Як виявила Джін, вони щоденно затримувались у місіс Дюбоз трохи довше, бо будильник щоразу дзвонив на кілька хвилин пізніше. Приступи траплялися все пізніше. Після місяця читань діти мусили ходити ще тиждень, хоч камелії вже відновилися.

Якось увечері до Аттікуса подзвонили, і він пішов до місіс Дюбоз. Коли він повернувся, в руках у нього була коробка від цукерок. Аттікус сів у вітальні і поставив коробку біля свого крісла. Він сказав дітям, що стара щойно померла. Батько розповів, що вона приймала морфій, щоб затамувати біль. Вона могла б приймати морфій до кінця своїх днів і не померла б у таких муках, але вона була людина непримиренного характеру. Невдовзі до витівки Джема вона попросила Аттікуса скласти їй заповіт. Лікар Рейнольдс сказав, що їй лишилося жити не більше кількох місяців. Всі її справи були в абсолютному порядку, але вона вирішила перед смертю перебороти згубний потяг до морфію, і як сказала, так і зробила. А Джемові читання трохи відвертало її увагу, тому і будильник дзвонив усе рідше, і не було приступів. Дюбоз померла чистою від морфію.

Аттікус нахилився, підняв коробку від цукерок і передав її Джемові. У коробці на зволоженій ваті лежала прекрасна прозора-біла квітка – камелія "гірський сніг". "Стара карга, чого вона до мене присікалася!" — закричав Джем і жбурнув квітку додола. Але згодом він підняв коробку від цукерок і жбурнув у вогонь. Потім підняв квітку. Джін пішла спати, а він сидів і гладив пальцями пелюстки камелії.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ЧАСТИНА ДРУГА

РОЗДІЛ XII

Джемові виповнилося 12 років, і характер у нього почав змінюватися. Він часто просив не чіпати його, або сварився із сестрою. Келпурнія заспокоювала Джін і казала, що містер Джем просто стає дорослим, і тут нічого не вдієш. Тепер йому дедалі частіше хочеться побути на самоті, займатися своїми справами – усі хлопці такі. Джін вирішила, що літо все одно буде гарним, а поки не приїде Діл, вона проводитиме час із Кел.

Настало літо, а Діл не приїжджав. Він написав Джін, що у нього новий батько, і що йому доведеться влітку лишитися в Мерідіані. Новий батько Діла був адвокат, як і Аттікус, але набагато молодший. Дівчинка раділа, що Ділові пощастило придбати

гарного батька, але водночас її охопив розпач, хоч в кінці листа Діл запевняв, що вічно кохатиме її. Джін засумувала, до того ж Аттікус поїхав на два тижні, бо в Бірмінгемі почалися сидячі страйки; черги за хлібом у містах ставали все довші, а фермери – все бідніші. Одного разу діти немало здивувалися, побачивши в "Монтгомері едвертайзер" карикатуру на свого батька: Аттікус – босий, у коротких штанах, прикутий до парти – щось старанно виводив на грифельній дощечці, а навкруги якісь легковажні дівчата верещали і гикали на нього.

У неділю, коли Аттікуса ще не було, Кел переживала, з ким діти підуть до церкви. Тому вона запропонувала дітям піти у її церкву, що називалася "Перша Покупка". Це була африканська методистська церква в негритянському кварталі. Називалася вона так тому, що побудували її на перші гроші, зароблені визволеними рабами. В неділю тут молилися негри, а в будні білі грали в карти.

У церкві, забачивши поряд з Келпурнією білих дітей, чоловіки трохи відступили і зняли капелюхи; жінки склали руки на животі – на знак шанобливої уваги. Люди розступилися, Келпурнія йшла посередині, між Джін і Джемом. Якось висока негритянка на ім'я Лулу сказала, що сюди не треба було приводити білих дітей. Але так вважала лише вона, а всі інші були раді, що діти прийшли, бо їх батько захищав чорного.

Діти звикли бачити в церкві піаніно чи орган, збірники псалмів, програму богослужіння – тут не було цих атрибутів. Для пожертв Кел дала дітям свої гроші – по 10 центів, хоч Джін і Джем мали гроші з собою.

Преподобний Сайкс, що правив службу, спочатку згадав Аттікуса, привітав дітей і зачитав різні оголошення. Люди співали, але трохи своєрідно: вони повторювали рядок за рядком, після того як його читав один сміттяр на ім'я Зібо. Потім преподобний Сайкс почав молитися за хворих і страждених. Так молились і в церкві, до якої ходили Фінчі, правда, преподобний Сайкс просив бога зглянутися на деяких хворих особливо.

У своїй проповіді він засуджував гріх, застерігав свою паству від спиртних напоїв, азартних ігор та сумнівних жінок. Як і в своїй церкві, Джін знову почула, що жінки – створіння грішні і нечисті.

Преподобний Сайкс закінчив свою проповідь і закликав парафіян вносити пожертвування. Один за одним виходили парафіяни наперед і кидали в бляшанку від кави хто п'ять, хто десять центів. Згодом Сайкс висипав гроші на стіл і полічив. Він сказав, що треба ще 10 доларів. Ці гроші мали віддати Гелен, яка не могла залишити дітей і піти працювати, поки її чоловік Том у тюрмі. Поступово десять доларів зібрали.

Коли усі виходили, Кел зупинилася, щоб поговорити з Зібо та його сім'єю, а Джін з Джемом тим часом перекинулися словом з преподобним Сайксом. У дівчинки було дуже багато запитань, але вона вирішила про все дізнатись у Келпурнії. Дівчинка не втрималася і спитала Сайкса, чому збирали гроші для дружини Тома Робінсона, хіба вона не може взяти дітей з собою на плантації бавовника. Преподобний Сайкс сказав, що тепер Гелен важко знайти роботу. Кел забрала дітей, перш ніж вони дізналися, чому Гелен не може знайти роботу. Згодом Келпурнія розповіла, що старий містер Боб

Юел заявив, що Том Робінсон учинив насильство над його дочкою. Тома арештували і кинули до в'язниці. А Гелен тепер ніхто не хоче брати на роботу.

Діти цього дня дізналися багато цікавого про Кел. Виявилося, що вона вміє читати, на відміну від усіх, хто були у церкві. Письменних у церкві могло назбиратися хіба четверо. Кел була трішки старша за містера Фінча, але не знала дати свого народження, тому святкувала його на Різдво. Зібо виявився старшим сином Келпурнії. А у Зібо були уже майже дорослі діти. Сама Кел виросла, між "Пристанню" і садибою Б'юфордів. Весь час працювала то на Б'юфордів, то на Фінчів, а в Мейкомбі опинилася, коли Аттікус одружився. А навчилася Кел читати з книги, яку їй дав дідусь Джін і Джема. Це була книга "Коментарі" Блекстоуна. Дідусь казав, що Блекстоун писав чудовою мовою... "Ось чому ти розмовляєш не так, як усі інші", — мовив Джем. Але діти помітили, що з чорними Кел розмовляла простою мовою, не показуючи, що вміє говорити літературною мовою. "Необов'язково виставляти напоказ людям усе, що знаєш. Жінці це не личить, крім того, людям не завжди подобається, коли хтось знає більше, ніж вони. Це їх дратує. Такі люди не стануть іншими тільки через те, що хтось розмовлятиме з ними грамотно. Для цього їм треба самим учитись, а коли у людей нема бажання, нічого не вдієш: або мовчи, або розмовляй так, як вони", — говорила Кел. Джін попросила Кел дозволити їй прийти до неї додому і побачити, як вона живе. Кел дозволила, і діти були щасливі. Але вдома вони побачили, що приїхала тітка Олександра.

РОЗДІЛ XIII

Тітка Олександра рідко лишала "Пристань". Але тепер вона приїхала і сказала дітям, що житиме якийсь час тут, бо в домі необхідна присутність жінки. І особливо це потрібно Джін, бо вона підрастає.

Дітей заповонив легенький смуток, але потім вони зраділи, бо повернувся Аттікус. Джін розуміла, що приїзд тітки Олександри – це ініціатива не стільки Аттікуса, скільки самої тітки.

Мейкомб зустрів тітку Олександру привітно. Міс Моді Аткінсон спекла свій улюблений торт. Міс Стефані Крофорд навідувалася в гості і довгенько засиджувалася. Міс Рейчел, що жила поруч, запрошувала тітку у післяобідній час випити чашечку кави, і навіть містер Натан Редлі якось зайшов у двір, щоб засвідчити їй своє шанування. Коли тітка Олександра остаточно влаштувалася, у дітей склалося враження, що вона прожила тут цілий рік. Репутацію бездоганної господині здобула вона своїм частуванням на зборах місіонерського товариства; її обрали членом і секретарем мейкомбського жіночого клубу. Тітка стала своєю людиною у вищих колах округу. Олександра відразу стала своєю людиною в Мейкомбі, але для Джін з Джемом вона була чужа. До тітки часто приходили в гості жінки. А одного разу тітка познайомила Джін з кузиною Лілі Брук. Тітка дивувалася, що Джін не знала своєї кухні, і взагалі, мало знала про рід Фінчів та усіх їх родичів. Якось батько навіть прийшов до спальні дітей і почав пояснювати, що за ними стоять кілька поколінь, невід'ємною рисою яких була бездоганна вихованість... Це його просила розповісти

дітям тітка Олександра. Джін заплакала, бо не впізнавала свого люблячого батька, та згодом батько зробився тим самим, яким був раніше, і діти зраділи.

РОЗДІЛ XIV

У місті Джін і Джем часто чули в свою адресу: "Он його діти!", "Глянь – Фінчі йдуть!". А один чоловік навіть сказав: "Розпустилися до того, що скоро гвалтуватимуть на кожному кроці, а нашим властям хоч би що!". Згодом дівчинка запитала батька, що таке насильство. Вона розповіла, що Кел тоді у церкві не хотіла їй пояснити про це. Так батько і тітка дізналися, що діти ходили у негритянську церкву. А потім Джін спитала батька, чи дозволить він піти їй в гості до Кел. Тітка сказала, що не можна, але дівчинка сказала, що питає дозволу в батька. Тітку це дуже роздратувало, а відвідини церкви ще більше. Вона сказала братові, щоб звільнив Келпурнію. Та Аттікус сказав, що цього не зробить.

Джем бачив, що дорослі в напружених стосунках, тому покликав Джін і намагався пояснити, що треба поводитися більш чемно. Та брат з сестрою не порозумілися і побилися. Це побачили Аттікус і Олександра. А згодом, коли діти вже помирилися і лягали спати, вони виявили під ліжком дівчинки Діла. Той був голодний і розповів, що втік з дому. Хлопчик брехав, що новий тато тримав його у наручниках у підвалі. Але Ділу вдалося втекти і приїхати поїздом. Джем сказав, що мусить повідомити батька про Діла. Коли прийшов Аттікус, то сказав, що йде сказати тітці Рейчел, що хлопчик у нього. Діла нагодували, і тітка Рейчел, що прибігла до Фінчів, дозволила хлопчикові заночувати тут. Згодом діти пішли спати. Діл спав з Джемом, але вночі прийшов до Джін. Дівчинка спитала, нащо він втік. Діл пояснив, що батьки не звертають на нього уваги, рідко бувають вдома. Джін намагалася пояснити, що Аттікус теж цілими днями не буває вдома, інколи до півночі затримується. Але хлопець говорив, що батькам справді без нього багато краще, він їм нічим не допомагає. Вони були не злі, купляли йому все, що він хотів, цілували, обіймали, казали, що люблять. Згодом Джін запитала Діла: "Як ти думаєш, чому Страхолюд Редлі не втік з дому?" Діл протяжно зітхнув і одвернувся. "Можливо, йому нікуди тікати..." — промимрив сонно.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ XV

Після багатьох телефонних дзвінків, численних прохань за Діла, мама дозволила йому лишитися на літо в Мейкомбі. У Діла виник новий план, як виманити Страхолюда Редлі з дому без зайвого ризику: посипати лимонними цукерками доріжку від чорного ходу Редлі до воріт, і він піде по ній, як мурашка.

Увечері у двері Фінчів постукав містер Гек Тейт – шериф, і сказав, що з Аттікусом хочуть поговорити люди. Аттікус вийшов надвір, усі, хто прийшли, радили Аттікусу передати справу в інший округ, бути обережним, бо братія з Старого Сарема може помститися. Чоловіки навіть не хотіли, щоб Том сидів тут у в'язниці, чекаючи на суд, бо над негром могли вчинити самосуд. Аттікус сказав, що цей чоловік, можливо, сяде на

електричний стілець, але спершу люди мають почути правду, хоч вони її і так знають. За тим, що відбувалося, з вікна спостерігали діти і тітка. Між людьми були крамарі, місцеві фермери, були також лікар Рейнольдс і містер Ейвері. Джем боявся за батька і вибіг надвір та сказав, що до нього дзвонять.

Повернувшись у будинок, Аттікус спокійно сів читати газету. Джем трохи боявся, щоб нічого не сталося з батьком, та батько почав заспокоювати сина і сказав, що люди, які приходили – їхні друзі.

На другий день була неділя. Під час перерви між недільною школою і церковною відprawою всі вийшли трохи розім'ятись. Аттікуса у дворі оточили люди. Там стояв і містер Гек Тейт. Раніше він ніколи не ходив до церкви. Навіть містер Андервуд – редактор місцевої газети був тут. Аттікус сказав Джін, що Тома Робінсона переводять до мейкомбської тюрми.

Після церкви Джем читав футбольні журнали, а Джін і Діл гуляли на Оленячій луці. Діл запропонував піти і трохи розворушити Страхолюда Редлі. Дівчинка зауважила, що не варто його турбувати, і розповіла про різні події минулої зими. Її розповідь справила на Діла враження.

Коли стемніло, діти пішли вечеряти. Батько здивував усіх, бо після вечері зайшов до вітальні, тримаючи в руках довгий електричний шнур, на кінці якого була лампочка, і сказав, що декуди поїде. У нього був шевроле, але Аттікус користувався ним, коли йому треба було виїжджати в справах за межі міста, а в Мейкомбі завжди ходив пішки.

Коли тітка лягла спати, Джін і Джем вирішили піти у місто і розшукати батька. З собою вони покликали Діла. Як людина бувала, він нічого не питав, аж поки вони не вийшли на тротуар. Діти гуляли нічним містом і підійшли під будинок суду. Коли Аттікус ще тільки починав адвокатську діяльність, його контора містилася в будинку суду, але через кілька років він переїхав у в приміщення міського банку. Навпроти банку діти побачили знайомий шевроле.

Однак Аттікуса не було. Контора була зачинена. Діти підійшли до окружної тюрми. Через ґрати з вікна другого поверху назовні звисав шнур, на кінці якого горіла лампочка без абажура. Біля дверей у кріслі, певно принесеному з контори, сидів Аттікус. Він читав. Джін хотіла побігти до тата, але Джем спинив її і сказав, що вони переконалися, що з татом усе добре, тому можна вертатися додому. Та раптом з боку Мерідіанського шосе одна за одною повільно під'їхали чотири заповнені автомобілі і зупинилися навпроти тюрми. Схоже було, що Аттікус на них чекав. З машин по одному і по двоє почали виходити люди. Це були кремезні чоловіки. Аттікус не зрушив з місця. Чоловіки підійшли ближче і заступили його. Друзі зрозуміли, що кремезні чоловіки приїхали покарати Тома Робінсона, а Аттікус сидів тут, щоб охороняти негра.

Джін зірвалась зі схованки і чимдуж побігла до батька. Джем скрикнув і разом з Ділом кинувся за нею. Дочка думала, що батько зрадіє, побачивши її, проте у його очах вона прочитала страх, який зник, коли біля неї опинився Джем і Діл. Від чоловіків несло спиртним, перегаром і хлівом. Аттікус сказав дітям іти додому, але вони ніяк не погоджувалися. Аттікус уперся кулаками в боки, Джем зробив те саме. Так вони й

стояли один проти одного, зовсім різні: Джем успадкував від матері каштанове волосся, карі очі, овал обличчя, вуха щільно прилягали до голови; у батька волосся було чорне з сивиною, риси обличчя – прямі. І все-таки вони були схожі небажанням поступитися. "Сину, я сказав: іди додому". Джем похитав головою. "Я йому швидко покажу дорогу, — втрутився якийсь здоровань і, схопивши Джема за комір, турнув так, що той ледве втримався на ногах". "Не чіпай його!" — скрикнула Джін і вдарила чоловіка ногою. "Коротше, містер Фінч, зробіть так, щоб їх тут не було, — заревів котрийсь із чоловіків. — Даю вам на це п'ятнадцять секунд". І тут між чоловіками Джін впізнала батька Уолтера Канінгема. Вона почала говорити до чоловіка, розповідати про його сина, про те, як одного разу Уолтер снідав у неї вдома. Чоловік спочатку не звертав уваги на дівчинку, а тоді присів біля неї навпочіпки, взяв її за плечі обома руками і сказав, що передасть Уолтеру привіт. Коли він підвівся, то сказав чоловікам, що треба звідси йти. Кремезні постаті сіли в старенькі автомобілі і зникли.

Згори раптом хтось запитав, чи вони вже поїхали. То був Том. Аттікус заспокоїв його і сказав спати. В цей час іще один голос, уже з іншого кінця, порушив нічну тишу. Це був містер Андервуд з двостволкою в руках. Він допомагав Аттікусу охороняти Тома.

Діти з Аттікусом попрямували до банку, Діл ніс крісло. Аттікус і Джем були далеко попереду. У світлі вуличного ліхтаря Джін побачила, як Аттікус став куйовдити волосся Джема – саме так Аттікус виражав свої ніжні почуття.

РОЗДІЛ XVI

Додому усі поверталися тихо, щоб не збудити тітку. Аттікус заглушив мотор ще на під'їзній доріжці і самотужки закотив машину в гараж; усі зайшли в будинок через чорний хід, мовчки розійшлися по своїх кімнатах.

Зранку тітка довідалася про те, що сталося. Аттікус був радий, що діти прийшли вчора вчасно, і це допомогло врятувати Тома. Тітку дивувало, що Брекстон Андервуд, який терпіти не може негрів, взявся захищати Тома. Вся розмова відбувалася при Кел, а коли вона вийшла, тітка сказала Аттікусу, що треба при куховарці бути обережними. Батько вважав, що Кел можна довіряти, а щодо Канінгема сказав, що він порядна людина. Джін не погодилася, бо вчора цей чоловік уже був готовий разом з іншими бити батька. Аттікус сказав, що Канінгем був просто часткою натовпу. "Натовп – це люди, незалежно від того, які вони. Вчора ввечері містер Канінгем був часткою цього натовпу, проте все одно він лишався людиною... восьмирічна дитина примусила їх схаменутися. Це свідчить, що зграю диких звірів усе-таки можна зупинити, бо зрештою вони люди", — міркував Аттікус.

У цей день мав бути суд, і Аттікус пішов на роботу, попросивши дітей не йти в місто. Не встиг Аттікус вийти, як у їдальню підстрибуючи влетів Діл. Друзі пішли надвір і побачили багато людей, які прямували на суд. Міс Моді сказала дітям, що на суд не піде, бо і так ясно, що бідного хлопця чекає смертна кара.

Аттікус прийшов на обід додому і сказав, що весь час, з самого ранку, відбирали присяжних. По обіді Джін і Джем заскочили до Діла і втррьох подалися в місто.

Це справді був незвичайний день. Площу перед будинком суду заповнили люди, які

розмістилися прямо на землі, на розстелених газетах, здебільшого компаніями, їли печиво з патокою, запивали теплим молоком просто з глечиків. Справжнісінький пікнік. В натовпі вешталися замурзані діти, матері годували своїх немовлят. Край площі під сонцем спокійно сиділи негри, їли сардини з печивом і запивали запашною негі-колою.

Враз уся площа заворушилася, ніби якась невидима сила підняла людей. Чоловіки в наскрізь пропотілих капелюхах збирали свої сім'ї і, наче пастухи, вели їх до дверей суду. В кінці площі підвелися негри. Серед негрів було всього кілька жінок та дітей. Біля входу негри зупинилися, терпляче ждали, поки пройдуть білі з своїми сім'ями. Щоб пройти на другий поверх до залу суду, треба було поминути різні напівтемні нори. Коридори були вщерть заповнені людьми.

Джін опинилася серед членів Клубу Нероб. Це були вже похилого віку люди; все своє життя вони нічого не робили, і тепер, на схилі літ, коротали час на площі, цілими днями просиджуючи на дерев'яних лавах у затінку віргінських дубів. Аттікус казав, що вони досить обізнані з процедурою судових засідань, роками не пропускають жодного процесу; спостережливі і тонкі критики, вони знали закони не гірше за головного суддю. Здебільшого під час засідань суду в залі, крім них, нікого не було, і сьогодні вони, здається, були незадоволені, що звичний хід подій та спокійну атмосферу було порушено. Розмовляли вони поважно, гордовито, як люди, що знають собі ціну. Розмова йшла про Аттікуса. Один чоловік вважав, що Аттікус Фінч – людина вельми вчена, страх як багато читає. Інший сказав: "Читати він читає, а на більше не здатний". Ще один говорив, що це суддя призначив Аттікуса захищати чорномазого. "Так, але ж він і справді збирається його захищати. Оце мені і не подобається", — говорив ще один чоловік.

Негри, зачекавши, поки всі білі піднялися по сходах, теж почали заходити. Джем з Ділом знайшли дівчинку. Біля них був преподобний Сайкс. Він сказав, що в залі нема жодного вільного місця, але можна пройти на галерею. Зрадівши, друзі помчали попереду священика вгору по східцях і опинилися на тому поверсі, де був зал засідань, потім пішли ще вище і зупинилися біля дверей, що вели на галерею. Трохи захекавшись, підійшов преподобний Сайкс і обережно повів дітей через натовп негрів на передній край галереї. Четверо негрів підвелися, звільнивши чотири місця в першому ряду. Галерея для негрів у залі засідань тяглася вздовж трьох стін і скидалася на велику веранду, з неї було все чудово видно.

Присяжні сиділи ліворуч, під високими вікнами. Усі вони, певно, були фермери, і це природно, серед присяжних городян майже немає: або їхні кандидатури відхиляють, або вони самі просять, щоб їх звільнили. Двоє присяжних трохи скидалися на причепурених Канінгемів. Вони сиділи прямо і уважно слухали. Окружний прокурор і ще якийсь чоловік, Аттікус і Том Робінсон сиділи за столиками спиною до дітей. За бар'єром, що відділяв суд від публіки, на шкіряних стільцях сиділи свідки, теж спиною до дітей. Суддя Тейлор сидів на своєму місці на підвищенні. Він в залі засідань дозволяв курити, хоч сам ніколи не кутив, проте іноді, коли щастило, можна було побачити, як

він, засунувши в рот довгу незапалену сигару, повільно її жує. Підвищення для свідків містилося праворуч од судді Тейлора. Містер Гек Тейт уже сидів там.

РОЗДІЛ XVII

Містер Гек Тейт давав свідчення. Прокурора, містера Джілмера, діти майже не знали. Присяжні і свідки боялися його як вогню.

Гек Тейт розповідав, як ввечері двадцять першого листопада його покликав Боб Юел і сказав, що чорномазий знеславив його дочку. Дівчина лежала на підлозі вдома, добре-таки побита. Вона сказала, що її скривдив Том Робінсон, взявши її силою. Тоді Гек пішов до Робінсона і привів його до Юелів. Дівчина впізнала його. Після цього шериф його забрав.

Аттікус сказав, що треба було викликати лікаря, і попросив описати її рани. Гек сказав, що була побита голова, руки вище ліктів у синцях, під правим оком був синець. Аттікус просив ще детальніше описати рани.

Діл спитав преподобного Сайкса, в чому суть справи, але той відповів, що не знає.

Наступним свідком був Юел. Люди, подібні до Юелів, живуть як гості в своєму окрузі, незалежно від того, процвітає він чи переживає занепад. Жодному, навіть найсуворішому інспекторові не вдавалося примусити їхніх дітей ходити до школи; жоден санітарний інспектор неспроможний звільнити їх від природжених пороків, численних паразитів і хвороб – цих постійних супутників бруду і неохайності. Мейкомбські Юели жили за міським звалищем, в колишній негритьянській халупі. Дерев'яні стіни були залатані рифленим залізом, дах викладений розплесканими консервними бляшанками; і тільки загальні обриси цієї споруди нагадували її первісний вигляд: квадратної форми халупа, чотири малесенькі кімнатки, що виходять у вузький, довгий коридор. Юели щодня порпалися на звалищі, вибираючи всяку їстівну і неїстівну здобич. Містер Юел був батьком Мейєли Юел. Він розповів, як того вечора прийшов додому і почув, що кричить дочка, і побачив, що Том Робінсон з його дочкою... Зал загомонів, суддя постукав молотком.

Преподобний Сайкс сказав Джін, що їй краще піти додому. Дівчинка сказала, що залишиться, а її брат сказав, що вона і так нічого ще не розуміє, бо їй лиш 9 років.

Суддя Тейлор тим часом несамовито тарабанив своїм молотком, а містер Юел, зручно вмовившись у своєму кріслі, спокійно стежив за тим, що накоїв. Юел розповів, що впізнав Тома, але він утік. Аттікус почав задавати питання Юелу. А потім попросив підписатися. Чоловік зробив це лівою рукою, бо був лівша. Стало зрозуміло, що, підтвердивши слова шерифа, що в дочки було підбите праве око, він збрехав.

Аттікус намагався довести, як здавалося Джін, що Юел сам міг побити Мейєлу. Коли у неї було підбите праве око і побита переважно права половина обличчя, закономірно, що її бив лівша. Але могло бути, що Том Робінсон теж лівша.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ XVIII

До місця для свідків попрямувала Мейела Вайолет Юел. Містер Джілмер попросив Мейелу розповісти присяжним своїми словами, що сталося ввечері двадцять першого листопада минулого року. Вона розплакалася, затуливши рот руками, а потім сказала, що боїться Аттікуса. Заспокоївшись, Мейела кинула на Аттікуса насторожений погляд і, звертаючись до містера Джілмера, почала говорити, що була тоді на ганку. Том проходив мимо, і вона його покликала: "Зайди, чорномазий, розрубай шафанер, дам п'ятак". Він зайшов у двір, а вона пішла в хату по гроші, обернувшись, а він перед нею і прямо на неї. Дівчина сказала, що Том кинув її і заволодів нею.

Згодом Аттікус почав задавати питання дівчині. За допомогою запитань, Аттікус впевнено розкривав перед присяжними умови, в яких жили Юели. Ось про що дізналися присяжні: отримуваної допомоги не вистачає, щоб прогодувати сім'ю, до того ж не виключено, що господар просто пропиває гроші; воду Юели носять відрами з рівчака, що тече біля звалища, і того місця намагаються не засмічувати; що ж стосується особистої гігієни, то тут кожен дбає про себе: хочеш помитися – неси відро води; менші діти завжди застуджені, до того ж у всіх короста; приходила сюди кілька разів леді, все питала Мейелу, чому не ходить до школи, і записувала відповідь.

Потім Аттікус запитав, чи дівчину б'є батько, коли п'яний. Було все зрозуміло, коли вона збрехала, що не б'є. Адвокат спитав, чи того вечора вона вперше запросили Тома зайти у двір. Мейела здригнулася, почувши таке запитання. Дівчина сказала, що вперше. Тоді Аттікус спитав, чи бив її хлопець по обличчі. Дівчина не могла сказати, а потім сказала, що бив. Аттікус спитав, чи дійсно це був Том, і попросив Тома встати, щоб вона добре подивилася.

Том Робінсон знизав широкими плечима під тоненькою сорочкою. Він підвівся і стояв, тримаючись правою рукою за спинку стільця. Постать у нього була якось дивно вигнута, і не тому, що він нерівно стояв. Його ліва рука була на добрих дванадцять дюймів коротша, ніж права, і висіла мов нежива. Кисть руки була маленька, суха, навіть з галереї було видно, що вона в нього не діяла.

Преподобний Сайкс пояснив дітям, що під час збирання бавовни Томову руку прихопила машина, це було на плантації містера Дольфуса Реймонда, Том був ще хлопчиком і трохи не вмер.

"Це той самий чоловік, що вчинив над вами насильство?" — запитав Аттікус. "Це він". Наступне запитання Аттікуса складалося з одного слова: "Як?". Мейела розлютилася. Аттікус запитав Мейелу, чи Том підбив їй праве око кулаком правої руки. Мейела нарешті збагнула, до чого йдеться. Аттікус питав, чому дівчина не тікала, бо вона ж сильніша, чому інші діти не чули, як вона кричали, може вона кричала тому, що її бив батько, а не Том. "Що побачив ваш батько у вікно – насильство або намагання не вчинити цього злочину? Чому ви не хочете сказати правди, дівчино? Хіба не Боб Юел вас побив?". Обличчя Мейели виражало страх і гнів. Згодом вона сказала: "Цей чорномазий згвалтував мене, і коли ви, благородні джентльмени, попустите, щоб це йому так минулося, то й самі ви тоді підлі, смердючі боягузи...".

Суддя оголосив перерву. Джем повернувся до Діла і почав щось йому пояснювати.

Під час перерви присутні, як правило, виходили з залу, але сьогодні всі лишалися на своїх місцях, навіть нероби, яким так і не вдалося присоромити молодших, щоб поступилися місцем.

РОЗДІЛ XIX

Том Робінсон підійшов до місця свідка, правою рукою підняв ліву і поклав на чорну обкладинку біблії. Але тільки-но він забрав праву руку, як немічна ліва безпорадно сповзла з книги і впала прямо на стіл секретаря. Том склав присягу і пішов до місця свідка. Аттікус почав швидко питати його, і всі дізналися, що Томові 25 років, він одружений, має трьох дітей; один раз притягався до суду – був засуджений на місяць ув'язнення за порушення громадського порядку: побився з одним чоловіком, який кинувся на нього з ножом.

Том розповів, що порубати шафанер дівчина попросила його ще минулого року, весною. Вона хотіла заплатити 5 центів, але Том не взяв. Він сказав, що дівчина кликала його щоразу, коли він проходив мимо. Вона завжди знаходила для нього якусь роботу: то дров нарубати, то води принести. А Том допомагав, бо їй було нелегко, містер Юел мало допомагав їй, та й малечі було багато. Коли він працював, діти вешталися навколо нього у дворі. А щодо двадцять першого листопада минулого року, то Том сказав, що того вечора, як звичайно, він повертався додому. У дворі Юелів було зовсім тихо, що було дуже дивно. Мейела гукнула Тома і попросила зайти на хвилину допомогти їй. Вона сказала, що є робота в домі, бо старі двері зірвалися з завісів. Та в кімнаті з дверима було все добре. Том запитав, де ж усі діти. Тоді дівчина засміялася і сказала, що цілий рік збирала – і таки назбирала сім п'ятаків, і відправила дітей на морозиво до міста. Потім дівчина попросила Тома стати на стілець і дістати якийсь ящик. Том зняв ящик і хотів було злізти, коли вона обхопила його ноги, обняла. Чоловік сплигнув, і стілець перекинувся. Дівчина накинулася на Тома, почала цілувати і сказала, що ніколи ще не цілувалася з чоловіками, то хоч чорномазого поцілує. А що з нею зробить батько – їй байдуже. Том хотів вибігти, але вона стала спиною до дверей і заступила дорогу. Щоб вийти, треба було відштовхнути її, але, чорні не мали права торкатися, чи, тим більше, штовхати білих людей. Швидко прийшов містер Юел, зазирнув у вікно та як почне кричати на дочку: "Шльондра ти проклята, я тебе вб'ю!". Том відразу втік.

Раптом містер Лінк Діз, котрий сидів у залі, і у якого працював Том, закричав: "Цей хлопчина працює у мене вже вісім років. І жодного разу він не зробив чогось поганого. Жодного разу". Суддя вигнав Лінка Діза з залу.

Містер Джілмер почав давати Тому питання і ними доводити присяжним, що той, кого вже було осуджено за порушення громадського порядку, міг легко піти на те, щоб учинити насильство над Мейелою Юел. Том відповідав, що приходив до Юелів просто допомагати, бо йому було шкода дівчини. На добрий десяток запитань містера Джілмера, який намагався примусити Тома визнати, що події розгорталися саме так, як розповіла Мейела, Том незмінно відповідав: міс Мейела помиляється.

Джем наказав сестрі вивести Діла, бо той почав плакати. Надворі Діл сказав Джін,

що не міг слухати, як Джілмер ображає Тома, допікає йому. "Ну, Діл, зрештою, Том – негр", — намагалася заспокоїти друга дівчинка. "Начхати мені на те, що він негр. Це все одно несправедливо. Нечесно так поводитися з ними. Ніхто не має права так розмовляти з людиною", — казав Діл. Діти раптом побачили Дольфуса Реймонда – чоловіка, з якого сміялися усі жителі, бо він взяв собі за дружну чорношкіру жінку, і у них були діти-мулати. Жителі міста вважали, що він весь час напивається.

РОЗДІЛ XX

Містер Дольфус Реймонд мав погану славу, тому Джін насторожилась, коли чоловік покликав до себе Діла. Чоловік подав Ділові паперовий пакет, з якого стирчали дві соломинки. Усі вважали, що таким чином він пив алкоголь. Але Діл попробував, і там була просто кока-кола.

Містер Реймонд сказав нікому про кока-колу не казати, щоб не знеславити його. "То як же це, ви просто прикидаєтесь, що п'ян... Вибачте, сер", — спохватилась дівчинка. "Декому не подобається, як я живу. Я міг би послати їх до біса... але до біса я їх не посылаю...я хочу дати їм привід. Людям легше, коли у них є привід. Уявіть собі, приїжджаю я в місто, правда, це трапляється рідко, іду, похитуюсь, соломинка в роті, і смочу з пакета. Що скажуть люди? Дольфус Реймонд знову насмоктався, нічого йому вже не допоможе, він уже не зможе з собою нічого вдіяти. От і живе не так, як усі", — пояснив чоловік. Тепер він подобався Джін. Дівчинка спитала, чому він довірив їм свою велику таємницю. "Бо ви діти, і можете зрозуміти мене, і ще тому, що я почув його... — Містер Реймонд кивнув на Діла. — Молодий, ще не може дивитися, коли комусь кепсько. Але підросте — і не братиме близько до серця, не плакатиме". "Люди одне одного живцем закопують у землю і самі цього не помічають...білі влаштували кольоровим справжнє пекло ще за життя, їм і на думку не спадає, що кольорові – тяж люди", — говорив містер Реймонд.

Джін і Діл повернулися у суд. Аттікус виголосив уже половину своєї промови. Джем прошепотів сестрі і Ділу, що батько обов'язково виграє цю справу. Аттікус підійшов до присяжних і розмовляв з ними так, ніби зустрів на вулиці знайомих. Аттікус говорив, що нема жодного медичного доказу, що підтверджував би злочин, у якому звинувачується Том Робінсон. Підсудний не винен, але в залі сидить людина, справді винна. Про дівчину Аттікус сказав, що вона просто жертва жорстоких злигоднів і темноти. Але вона добре усвідомлювала мерзенність свого вчинку, проте бажання переважило закон, і вона, вперто добиваючись свого, перейшла межу дозволеного. Вона, біла, намагалася спокусити негра. Наважилася на вчинок, якому в нашому суспільстві немає виправдання: поцілувала чорного. І не якогось старого негра, а молодого, сильного чоловіка. Батько дівчини випадково побачив це. Що ж він зробив? Мейелу Юел хтось по-звірячому побив, і є непрямі докази, що били її лівою рукою...

Аттікус говорив, що перед судом усі люди рівні: і білі, і чорні. "Я певен, панове, що ви безсторонньо розглянете заслухані сьогодні свідчення, приймете справедливе рішення і відпустите підсудного до його сім'ї. В ім'я бога закликаю вас: виконайте свій обов'язок", — просив Аттікус.

По середньому проході йшла Келпурнія. Вона прямувала до Аттікуса.

*Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу*

РОЗДІЛ XXI

Келпурнія ніяково зупинилася біля бар'єра, чекаючи, коли її помітить суддя Тейлор. Кел спитала суддю, чи можна дати Аттікусу записку, яка зовсім не стосується суду. Суддя дозволив, і Аттікус прочитав записку від сестри про те, що зникли Джін і Джем. Він сказав усім, що зникли його діти, але йому показали, що діти сидять на галереї. Батько покликав дітей і сказав їти додому з Кел та повечеряти. Діти вмовили його дозволити прийти після вечері на вирок суду. Келпурнія повела усіх трьох дітей додому і всю дорогу сварила Джема, що повів молодшу сестру слухати такий жах. Дізнавшись від Келпурнії, де були діти, тітка Олександра мало не знепритомніла. За вечерею Келпурнія щедро пригощала Джема, Діла і Джін.

Преподобний Сайкс зберіг місце для дітей, коли вони повернулися. У залі суду майже нічого не змінилося, присяжні досі радилися. Джем був переконаний, що Тома виправдають. Була уже 8 година вечора. Аттікус, містер Джілмер, суддя Тейлор, який міцно спав, і Берт поводитися як звичайно. А усі дорослі сиділи, як у церкві. На галереї навкруги дітей з біблійським терпінням стояли і сиділи принишклі негри.

Коли годинник пробив одинадцятку, Джін вже не чула: незважаючи на її відчайдушні зусилля, сон здолав дівчинку. Вона схилила голову на руку преподобного Сайкса і задрімала. Діл, схиливши голову на плече Джема, міцно спав, Джем ждав спокійно.

Далі все було, як у сні: повернулися присяжні, вони рухалися повільно, наче плавці під водою, десь далеко долинав млявий голос судді Тейлора. Старшина передав містерові Тейту якийсь папірець, той подав його секретареві, а секретар – судді. Суддя Тейлор зачитував рішення присяжних – кожного зокрема: "Винен... винен... винен... винен". Джем, вчепившись руками в бильця галереї, стискував їх так, що пальці побіліли, і від кожного "винен" плечі його здригались, немов від удару.

Аттікус підступив до Тома Робінсона і, поклавши йому руку на плече, щось сказав на вухо. А потім вийшов.

РОЗДІЛ XXII

Діти йшли додому. Навколо весело гомонів натовп, а по обличчю Джема текли гіркі сльози. На розі площі дітей чекав Аттікус. Перед ними знову був спокійний, поміркований батько. "Несправедливо це, Аттікус", — мовив Джем. "Так, сину, це несправедливо".

Тітка Олександра ще не спала. Вона знову говорила, що дітям не варто було йти у суд. Аттікус сказав, що йде спати. Джем знову спитав батька, чому присяжні це зробили. "Не знаю, сину, але зробили. Так вони робили раніше, так зробили сьогодні, і це не востаннє. І плачуть при цьому, певно, тільки діти", – відповів Аттікус.

Тільки-но розвиднілось, Аттікус був уже на ногах. Він потішав дітей і сказав, що ще

можна подати апеляцію. Прийшла Кел і сказала, що батько Тома Робінсона приніс їм сьогодні курча на сніданок. Аттікус пішов у кухню, діти попрямували за ним. На столі горою лежали продукти: великі шматки копченої свинини, помідори, боби, навіть виноград. Це все принесли чорношкірі на знак вдячності. Сльози затуманили очі Аттікуса.

Згодом прийшов Діл і з'їв сніданок Аттікуса, до якого чоловік навіть не торкався. Хлопчик розповів, що тітка Рейчел дуже хвилювалася за нього, коли він зник.

Друзі вийшли на вулицю, і міс Моді запросила їх на пиріг. Діти зрозуміли, що, пригощаючи їх, міс Моді хотіла сказати: її ставлення до дітей не змінилося. Про Аттікуса вона сказала таке: "є на світі люди, які ніби для того й народжуються, щоб виконувати найневдячнішу роботу. Ваш батько – один із таких людей". Міс Моді говорила, що судя Тейлор спеціально призначив Аттікуса адвокатом Тома, бо в бідного негра грошей на адвоката не було, і йому би призначили якогось молодого, недосвідченого адвоката. "Аттікус Фінч не виграє цієї справи, не зможе виграти, але він єдина в наших краях людина, здатна примусити присяжних довго сушити собі голови над такою справою. І я сказала собі: це крок уперед, хай невеличкий, дитячий, а все-таки крок уперед", — говорила міс Моді.

Згодом міс Стефані розповіла дітям з превеликою радістю, що сьогодні вранці містер Боб Юел зупинив на вулиці, біля пошти, Аттікуса, плюнув йому в обличчя і сказав, що рано чи пізно він з ним розправиться.

РОЗДІЛ XXIII

Міс Стефані сказала, що Аттікус і оком не змигнув, дістав носовичок, витер обличчя і стояв собі, а тим часом містер Юел обзивав його поганими словами.

Джін і Джем тепер переживали за батька, боялися, щоб Юел не вбив його. Діл говорив, що в разі смерті батька, їх буде виховувати тітка, це ще більше засмучувало брата і сестру. Батько помітив, що діти сумні і взявся їм все пояснювати. Він просив уявити себе на місці Боба Юела. Під час суду Аттікус переконливо довів, що жодному слову Боба вірити не можна, якщо доти йому хтось іще вірив. Йому треба було зігнати на когось зло, такі люди, як він, не можуть без цього. І Аттікус був радий, що він одвів душу на ньому, а не на своїх дітях. Тітка Олександра сказала, що Юел може помститися нишком. "Це не така проста річ – щось заподіяти в Мейкомбі нишком", — відповів Аттікус. Діти перестали боятися після цієї розмови.

Літо минало. Аттікус запевнив дітей, що поки вища судова інстанція не розгляне справи, Томові Робінсону нічого не загрожує, і цілком можливо, що Тома випустять або принаймні призначать новий судовий розгляд. А поки що він працює на фермі в епфілдській тюрмі, за сімдесят миль від Мейкомба, тільки дружині з ним бачитися не можна. Та якщо апеляція не допоможе, його посадять на електричний стілець. Джем вважав, що смертний вирок – це занадто, особливо, коли свідків не було. Хлопець казав, що в присяжних аж надто багато повноважень, щоб відправляти невинну людину на смерть. Аттікус вважав, що треба змінити закони: щоб смертний вирок мав право виносити тільки суддя.

Згодом батько сказав: "Якщо білий обдурює чорного, то цей білий, незалежно від того, хто він, багатий чи бідний, хоч яка порядна була б його родина, а він все одно покидьок". Батько при дітях ніколи не вживав таких слів, тому тепер діти були вражені. Аттікус вважав невеличкою перемогою те, що присяжні сушили собі голову над рішенням кілька годин. Вони, певно, заздалегідь знали, який буде вирок, а звичайно в таких випадках радяться кілька хвилин. А ще серед присяжних був один, якого ледве умовили, спочатку він взагалі наполягав на повному виправданні. І цим чоловіком був родич Канінгемів. Коли Джін дізналася про це, то вирішила, що обов'язково запросить Уолтера Канінгема до себе в гості. Тітка почула про це і сказала, що не забороняє дівчинці ставитися до нього по-дружньому. Вона повинна бути з ним привітна, ввічлива, з усіма треба бути чемною, але запрошувати його додому не можна. Потім тітка навіть назвала Уолтера Канінгема покидьком. З цього приводу Джем сказав, що вважає, що на світі є чотири типи людей. Звичайні – такі, як вони і їхні сусіди; потім такі, як Канінгеми, що живуть у глушині; далі йдуть такі, як Юели, що живуть на звалищах, і, нарешті, негри. Джем вважав, що вони і їхнє оточення просто з давніх часів уміють читати і писати. І це основна відмінність. "Але ж ніхто не народжується письменним, усі повинні вчитися. Уолтер – здібний хлопець, правда, він трохи відстає, але це тому, що йому треба лишатися вдома і допомагати батькові. Він такий, як і всі. Ні, Джем, я думаю, що всі люди однакові. Люди, та й годі", — трохи інакше міркувала Джін. "У твої роки я теж так міркував. Якщо всі люди однакові, чому ж вони не можуть жити у злагоді між собою? Якщо всі люди однакові, звідки ж стільки презирства, чому вони зневажають так одне одного? Знаєш, Всевидько, я, здається, починаю дещо розуміти. Починаю розуміти, чому Страхолюд Редлі ніколи не буває серед людей... просто він не хоче їх бачити", — сказав Джем.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ XXIV

Якось тітка Олександра запросила до себе подруг і навіть дозволила Келпурнії подавати на стіл, чого раніше ніколи не було. Джема вдома не було, бо він з Ділом пішов до Баркерової заводі. Там Джем вчив Діла плавати, бо закінчувалося літо, і Діл мав їхати, а друг не міг відпустити його, не навчивши плавати.

Члени місіонерського товариства, яких запросила тітка Олександра, обговорювали різні питання, а Джін допомагала Кел. На дівчинці було рожеве святкове плаття, туфлі і нижня спідничка. Коли усі пригощалися, тітка покликала і Джін. Тітці хотілося якомога швидше побачити в племінниці справжню леді. Крім членів товариства, тут були і міс Рейчел, і міс Моді, і міс Стефані Крофорд. Джін почувала себе ніяково і сіла біля міс Моді. Міс Стефані Крофорд запитала дівчинку, ким вона хоче стати, коли виросте. Джін сказала, що хоче бути просто леді, хоч Крофорд сміялася і казала, що Джін, можливо, стане адвокатом.

Жінки говорити про дружину Тома Робінсона, про те, що хтось з їхніх чоловіків

повинен піти туди і сказати їхньому священикові, щоб він трохи підбадьорив Гелен. Джін думала, що куди краще почуває себе з батьком і взагалі в чоловічому товаристві. Такі люди, як містер Гек Тейт, не заплутають тебе невинними запитаннями, щоб потім поглузувати. Навіть Джем не чіпляється до неї, хіба що вона скаже якусь дурницю.

Грюкнули парадні двері, в коридорі почулися кроки Аттікуса. Джін здивувалася, що батько так рано прийшов додому. Він покликав сестру і Кел у кухню. Джін і міс Моді теж прийшли туди. Аттікус сказав Кел, що треба, щоб вона поїхала з ним до Гелен Робінсон, бо треба їй повідомити, що Том помер. Його вбили, бо він намагався втекти. Це сталося під час прогулянки. Кажуть, він, як божевільний, кинувся до огорожі, хотів перелізти у всіх на очах. Вартові кричали, щоб він зупинився. Кілька разів стріляли в повітря, а потім у нього. Його вбили, коли він був уже на огорожі. Кажуть, що якби в нього були здорові обидві руки, він би втік – усе сталося так швидко. Сімнадцять куль влучило в нього. Аттікус сказав, що справу можна було виграти, але Том, очевидно, вже не вірив у те, що білі його випустять звідти, і наважився на такий відчайдушний крок.

Тітка Олександра затулила обличчя руками. А міс Моді дихала так, ніби щойно піднялася крутими сходами. В їдальні весело гомоніли гості. Аттікус і Кел пішли. Тітка сказала, що Аттікус підірвав своє здоров'я на тій роботі, яку мають виконувати і якої так бояться інші. Вона хотіла, щоб все це скоріше скінчилося. Моді заспокоювала її, кажучи, що в місті все-таки є жменька людей, які вважають, що на справедливість не можна почепити ярлик "Тільки для білих", жменька людей, які вважають, що справедливий суд існує не тільки для білих. Тітка і міс Моді взяли Джін і пішли до гостей так, ніби нічого не сталося. Гості весело сміялись, а вони ходили навколо, підливали каву, частували ласощами, і все йшло добре, тільки тимчасово доводилось дещо робити замість Келпурнії.

РОЗДІЛ XXV

Був вересень. Діл поїхав першого вересня, і Джін скучала за ним. За останні два дні перед від'їздом Джем навчив його плавати. Діл розповів дівчинці, як їздив з Джемом до домівки Тома Робінсона тоді, коли Аттікус повідомив про смерть Тома. Вони приїхали до негритянського селища, і хлопці спостерігали з машини, як Гелен, побачивши Аттікуса, впала, як підтята: жінка відразу зрозуміла, що сталося.

Звістка про смерть Тома сколихнула Мейкомб. Два дні тільки про це й говорили. Говорив весь округ. Для Мейкомба смерть Тома не була чимсь незвичайним. Містер Андервуд у своїй газеті писав так, що його могла зрозуміти навіть дитина. Він просто сказав, що вбивати калік – не має значення, стоять вони, сидять чи тікають, — гріх. Він порівнював смерть Тома з безглуздим убивством співочих птахів, яких винищують мисливці та діти. Як це так, думала Джін, читаючи передовицю містера Андервуда. Безглузде вбивство?.. До останнього дня в справі Тома все йшло по закону; його судили відкрито, винесли вирок; дванадцять чоловік – люди чесні й правдиві – винесли той вирок; батько захищав його не шкодуючи сил. Тільки згодом дівчинка зрозуміла, що хотів сказати містер Андервуд: Аттікус як міг намагався врятувати Тома Робінсона, але,

крім суду, на якому Аттікус довів, що Том не винний, був ще один суд – у серці кожного присяжного, і на вирок цього суду Аттікус не міг вплинути. Том був приречений уже тоді, коли Мейєла Юел зчинила крик.

Тим часом усе місто знало, як сприйняв містер Юел звістку про смерть Тома: він сказав: "з одним покінчено, лишилося ще двоє".

РОЗДІЛ XXVI

У школі знову почалося навчання, і Джін та Джем знову щодня ходили повз будинок Редлі. Джем був уже в сьомому класі і вчився в іншій школі, а Джін – в третьому класі. Тепер вони тільки вранці разом виходили до школи та зустрічалися під час обіду. Джем бігав на футбол, але поки що тільки носив воду відрами для команди. Виконував він цю роботу охоче і майже щодня повертався додому, коли вже сутеніло.

Будинок Редлі більше не лякав Джін. Як і раніше, він стояв похмурий, непривітний у затінку велетенських дубів. В погожі дні містер Натан Редлі, як і раніше, ходив у місто. Страхолюд, як звичайно, не виходив з дому.

І все-таки дівчинка не могла забути два пенні з головами індіанців, жувальну гумку, ляльки, зроблені з мила, іржаву медаль, поламаний годинник з ланцюжком. Джем, певно, все це десь заховав. Джін мріяла зустріти Артура і привітатися.

За цей час брат і сестра стільки пережили, що Страхолюд Редлі вже не здавався таким страшним. Аттікус сказав, що більше, певно, нічого особливого не станеться. Життя входило в своє звичайне річище; мине деякий час, і люди забудуть, що був колись Том Робінсон...

Якось у класі Джін вчителька і діти обговорювали, що таке демократія і диктатура на прикладі Гітлера. Вчителька засуджувала поведінку Гітлера щодо євреїв. Вдома Джін сказала братові, що вчителька засуджує політику Гітлера, але на суді казала до міс Стефані Крофорд: "пора їх провчити, зовсім розперезалися, скоро, чого доброго, захочуть одружуватися з білими". "Як же так можна, Джем, вона ненавидить Гітлера, а сама погано думає про своїх людей", — говорила Джін. І тут немов щось найшло на Джема. Він спочив з ліжка, схопив сестру за комір і почав трясти. Він говорив, що нічого більше не хоче слухати про той суд. Джін побігла до батька. Батько чув, як Джем нагрімав на Джін. Потім Аттікус сказав, що Джем весь час намагається про щось забути, щось скинути з себе, але поки що це йому не вдається. Та нічого. Мине час, і він у всьому розбереться, зможе спокійно міркувати над тим, що тепер його мучить. Джем знову стане самим собою.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ XXVII

Аттікус мав слушність: усе поступово вляглося. Мейкомб жив своїм неквапливим, розміреним життям. Тільки в середині жовтня сталися три незначні події.

Перша подія: містер Боб Юел дістав роботу і через кілька днів знову втратив її. І знову став регулярно щотижня приходити в окружний відділ соціального забезпечення

по чек на грошову допомогу і, одержуючи його, незадоволено буркотів, мовляв, всякі виродки уявляють, ніби вони правлять містом, а чесній людині не дають заробити на прожиття.

Друга подія сталася з суддею Тейлором. Одного вечора, коли суддя був вдома, він почув якесь набридливе шкрябання. Але скоро суддя впевнився, що собаки в кімнаті не було, а шкрябало десь у другому кінці квартири. Чоловік побачив, що двері веранди були відчинені і ще гойдалися на завісах. За будинком промайнула якась тінь. Суддя витягнув рушницю, і з нею його побачила дружина, що прийшла саме з церкви.

Третя подія – містер Лінк Діз, у якого працював Том, узяв Гелен на роботу. Гелен доводилося скрутно, щодня, йдучи на роботу, вона мала проходити зайву милю, щоб обминути двір Юелів. Коли вона вперше ішла повз їхній двір, вони жбурляли їй навздогін усе, що попадало під руку. Містер Лінк Діз помітив, що Гелен приходить щоранку на роботу з протилежного боку, і нарешті дізнався, в чому річ. Містер Лінк почав проводити жінку з роботи і якось попередив Юелів, що посадить Боба за ґрати, якщо зачепить жінку. Наступного дня Боб Юел переслідував Гелен. Містер Лінк знову попередив Юела. Тітка Олександра, почувши про ці події, сказала, що Юел, мабуть, затаїв злобу на всіх, хто причетний до тієї справи. Такі люди страшенно мстиві. Тітка була впевнена, що саме Боб заліз у квартиру Джона Тейлора.

На кінець жовтня Джемові, здається, вдалося нарешті викинути з голови те, про що він хотів забути, а однокласники Джін і Джима більше не ображали дітей через батька. У тітки Олександри все йшло добре, як ніколи.

Раніше День усіх святих у місті відзначали як кому заманеться. Але коли минулого року діти порушили спокій міс Тутті і міс Фрутті, батьки зрозуміли, що справи зайшли надто далеко. Сестри Барбер, міс Тутті і міс Фрутті, були старі діви і жили в єдиному на весь Мейкомб будинку з підвалом. Ніхто не знав, нащо їм підвал, але вони так хотіли, і підвал викопали; решту свого життя вони тільки те й робили, що проганяли звідти дітей – цілі покоління юних мейкомбців. Міс Тутті і міс Фрутті (їхні справжні імена – Сара і Френсіс) були глухі. Фрутті, як людина допитлива, придбала слухову трубку такого розміру, що Джем називав її грамофонною трубою. Діти все це добре знали, і ось напередодні Дня всіх святих кілька шибеників, діждавшись, поки сестри Барбер міцно заснуть, прокрались у вітальню (адже ніхто, крім Редлі, на ніч дверей не замикав), винесли звідти тихенько всі меблі і заховали в підвалі. На другий день крик і гамір у дворі сестер Барбер підняли сусідів на ноги ще до схід сонця. Міс Тутті була певна, що меблі вкрали мандрівні торговці, які проїздили через місто два дні тому. Викликали Гека Тейта. Собаки вказали слід до підвалу. І тому мейкомбські дами вирішили: цього року святкувати інакше. Шкільний зал буде відкритий. Дорослі зможуть дивитися живі картини, а для малят організують різні розваги. Крім того, буде встановлено приз за найкращий самодіяльний маскарадний костюм – 25 центів.

Джін з Джемом зраділи до нестями. Невдовзі дівчинка дізналась, що в той вечір має виступати на сцені. Місіс Грейс Мерівезер придумала оригінальну живу картину під назвою "Округ Мейкомб – *per aspera ad astra*", де Джін представлятиме шинку. Діти

мали зображати різні види сільськогосподарської продукції свого округу: Сесіл Джейкобс, наприклад, буде коровою, Агнес Бун – квасолиною, ще хтось – земляним горіхом і так далі. Діти мали виходити на сцену, щоб продемонструвати костюми, а вкінці всі разом заспівають: "Мейкомб, Мейкомб, ми завжди будемо вірні тобі", а місіс Мерівезер урочисто винесе на сцену державний прапор.

Пошити костюм було неважко. Щодо фантазії, то місіс Креншо, місцева швачка, не поступалася навіть перед місіс Мерівезер. Місіс Креншо взяла дротяну сітку і зігнула її в формі шинки. Потім обтягла бурою тканиною і відповідно пофарбувала. Джін мала тільки пригнутися, щоб хтось натягнув на голову цей хитромудрий пристрій, що сягав до колін. Місіс Креншо завбачливо прорізала два невеличких отвори для очей. Джем сказав, що сестра справжня шинка на ногах. Були, правда, деякі незручності: костюм вийшов тіснуватий, у ньому було трохи душно, носа не почухаєш, коли засвербить, і вибратися не під силу, хтось мав допомогти.

Коли настав День усіх святих, Аттікус пояснив, що він дуже стомився, бо цілий тиждень провів у Монтгомері і повернувся додому надвечір. Тітка Олександра сказала, що їй треба рано лягати спати, вона цілий день прикрашала сцену і геть стомилась... І раптом вона замовкла напівслові, сказала потім, що морозом поза спиною сипонуло. Джем пообіцяв, що проведе сестру на свято.

РОЗДІЛ XXVIII

Ніч була темна, без місяця. Ліхтар на розі вулиці кидав різкі темні тіні на будинок Редлі. Джем тихенько засміявся. Він ніс костюм. Хоч школа була дуже близько, та Джем сказав, що Аттікус не відпустив би Джін до школи саму.

Діти саме були навпроти будинку Редлі. Високо над ними в темряві співав на всі лади самотній пересмішник. На розі вулиці Джін зачепилася за якийсь корінь і спіткнулась. Джем хотів підтримати її і впустив костюм прямо в пилюку. Все-таки дівчинка не впала, і вони пішли далі. Діти йшли майже навпомацки, щоб не наткнутися на дерево – самотній старезний дуб. Він був такий товстий, що двоє дітей не могли обхопити його. Яскраве світло у вікнах шкільного залу тільки сліпило їх. І раптом на них хтось стрибнув. Джем закричав з переляку. Сніп яскравого світла освітив їхні обличчя. Це був Джейкоб Сесіл з ліхтариком у руках, він аж витанцьовував од радості. Сесіл прийшов до школи разом з батьками, побачив, що Фінчів нема, і побіг до дуба, бо знав, що вони тут йтимуть.

Коли діти зайшли до залу, там уже були всі жителі Мейкомба, не було тільки Аттікуса, дам, які готували приміщення і дуже стомилися, та кількох відлюдників. Здавалося, сьогодні в школі зібрався весь округ. Вестибюль був переповнений святково одягненими людьми, що приїхали з околиць. За кулісами Джін лишила костюм і побігла розважатися у кімнату жахів, володіння вампіра, купувати солодоші.

Почався виступ, і вчителька вдягла Джін у костюм. Місіс Мерівезер почала сумовито оповідати про округ Мейкомб. Майже кожне її речення супроводжувалося барабанним боєм. Вона говорила про те, що округ найстаріший у штаті, що колись він був частиною територій Міссісіпі і Алабами, що першою білою людиною, нога якої

ступила в ці незаймані ліси, був п'ятиюрідний дідусь судді в справах успадкування, що цей білий першовідкривач зник у лісі безслідно. Потім сюди прийшов безстрашний полковник Мейкомб, на честь якого й названо округ. Щонайменше півгодини присвятила місіс Мерівезер подвигам полковника Мейкомба. Коли вже всі діти виходили, вчительці довелося довго кликати "Шинку", поки Джим здогадалася, що треба вийти. Згодом Джем сказав сестрі, що вона зробила все як треба, тільки трохи запізнилася з виходом, та й годі. Джем ставав схожим на батька, вмів підбадьорити людину, коли у неї важко на серці.

Діти рушили додому, Всевидько вирішила не скидати костюм. Надворі вони поринули в густу темряву. Вони пішли через темний шкільний двір, дивлячись весь час під ноги, але даремно – навіть ніг не було видно. Джем сказав, що йому щось причулося. Не пройшли вони й п'яти кроків, як він зупинив сестру знову. Коли вони рушили, Джін теж щось почула і зрозуміла, що то не костюм шелестить. Діти подумали, що їх знову переслідує Сесіл. Невидимий супутник човгав ногами, ніби на ногах у нього були важкі черевики. І він був у грубих полотняних штанах, а шелестіло зовсім не листя – це шаруділи його штани, коли він ішов: шарк-шарк. А потім невідомий супутник побіг прямо на дітей. "Тікай, Всевидько! Тікай!" — крикнув Джем. Щось зім'яло на Джін сітку, заскреготів метал об метал, вона впала на землю і відкотилася якнайдалі, намагаючись вивільнитися з дротяної пастки. Деся поруч хтось борсався, бив ногами об землю, шкрябав коріння. До сестри підкотився Джем. Він миттю скочив на ноги і потяг її за собою, але далеко вони не пішли, бо, дівчинка заплуталася. Дорога була вже близько, коли Джем зненацька випустив її руку і впав. І знову сутичка – вовтузилися поруч, раптом щось хруснуло, і Джем закричав не своїм голосом.

Джін кинулася на крик і на когось наскочила, на чийсь м'який і великий живіт. Невідомий з несподіванки зойкнув і хотів схопити її за руки, але вони були під костюмом. Він придушив Джін так, що вона не могла поворухнутися. Раптом хтось його схопив ззаду і повалив на землю, дівчинка ледве встояла на ногах. Джін ніби закам'яніла. Шум поступово затихав, хтось захрипів, і знову навкруги тиша й темрява. І серед цієї тиші хтось важко дихає і спотикається. Ось він, здається, підійшов до дуба, схилився на нього і закашлявся так страшно, що аж схлипував і здригався. Джін покликала брата. Людина важко дихала і не відповідала. Джем не відповів. Людина відступила від дуба і почала щось шукати. Потім, застогнавши, потягла по землі щось важке. Джін зрозуміла, що під дубом їх четверо. Важкою, непевною ходою людина попрямувала до дороги. Джін теж рушила до того місця, де, на її думку, щойно стояв загадковий супутник, і, виставивши одну ногу вперед, почала поспіхом нишпорити нею навкруг. Скоро вона на когось натрапила. Джін намацала босою ногою штани, пряжку пояса, гудзики, на обличчі була жорстка щетина, смерділо перегаром.

Згодом Джін вийшла на дорогу і невдовзі помітила у світлі вуличного ліхтаря чоловіка. Він ішов непевною ходою – заважала якась ноша. Невідомий ніс Джема. Рука Джема безпорадно звисала і якось дивно погойдувалася. Незнайомець заніс хлопця на ганок Фінчів, вибіг Аттікус. Джема занесли в будинок. Коли Джін підійшла, вони вже

зникли в коридорі. Назустріч їй бігла тітка Олександра. Аттікус сказав їй подзвонити докторові Рейнольдсу. З кімнати Джема вийшов Аттікус. Він подзвонив до шерифа і сказав, що на його дітей напали. Джін переодяглася, тітка заспішила до Джема.

Приїхав лікар Рейнольдс і знайшов у непритомного Джема складний перелом в лікті, ніби хтось намагався викрутити йому руку. З'явився і шериф Гек Тейт. Джін зайшла до кімнати брата, він лежав непритомний. В кутку, нахилившись до стіни, стояв чоловік, який приніс Джема. Він був не з місцевих, Джін його не знала. У кімнаті була ще тітка і Аттікус. Шериф сказав, що був на місці пригоди: під дубом лежить Боб Юел, між ребрами у нього стирчить кухонний ніж. Юел мертвий.

РОЗДІЛ XXIX

Джін чомусь пригадала слова Боба Юела: "Я розправлюся з Аттікусом, хай навіть доведеться чекати нагоди до кінця своїх днів". І містер Юел мало не здійснив свого наміру. Але це було останнє, що він устиг зробити.

Тітка Олександра вийшла з кімнати, вона вважала себе винною, бо відпустила дітей самих. Шериф попросив Джін розповісти, як усе було. Дівчинка розповіла, як ішла з братом додому, і вони щось почули, якийсь шум, потім на них хтось напав. Шериф розглянув костюм шинки і сказав, що він врятував дівчинці життя. І він тицьнув пальцем в те місце, де на темній дротяній сітці виднілася блискуча подряпина. "Боб Юел знав, що робить", — промимрив містер Тейт. "Він просто страшенний негідник. Покидьок смердючий, нализався і розійшовся – подався дітей убивати. Зустрітися з вами сам на сам він би ніколи не наважився", — говорив далі шериф. Джін розповіла ще, як її хтось схопив, мабуть, містер Юел і почав душити, певно, й задушив би, але хтось його збив з ніг і повалив на землю. Мабуть, Джем виручив.

Чоловік усе ще стояв біля стіни. Руки у нього були білі, ніби він ніколи не бував на сонці. Його штани кольору хакі були в піску, сорочка роздерта. Він був худий, обличчя таке ж біле, як і руки, тільки гостре підборіддя трохи темніше. Худі, запалі щоки, великий рот, западини на скронях, а сірі очі невиразні. На маківці ріденьке волосся, наче пух.

Здивована, Джін не могла одвести від нього погляду. На його обличчі з'явилася квола усмішка. Несподівані сльози затьмарили очі Джін. "Здрастуй, Страхолюд!" — сказала вона.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

РОЗДІЛ XXX

"Містер Артур, містер Редлі", — поправив дочку батько. Обличчя містера Артура знову засвітилося лагідною усмішкою, і Джін під його поглядом зірвалася з місця і побігла до Джема. Знову прийшов доктор Рейнольдс. Він тримав у руках великий пакунок – щось загорнуте в газету.

Усі вийшли з кімнати Джема, а Джін запросила Артура сісти в крісло на веранді. Таким вона колись і уявляла його: він сидить на її веранді. Аттікус сидів у гойдалці, а

містер Тейт поряд, у кріслі. Джін сиділа віддалік, поруч із Страхолюдом.

Аттікус сказав, що цією справою займеться окружний суд. Батько вважав, що Боба Юела вбив Джем, і хотів щоб усе було за законом, навіть, якщо сина покарають. І тут шериф сказав, що Боб Юел сам наткнувся на свій ніж. Він сам себе заколов. Аттікус знову сказав, що Джем мусить відповісти за свій вчинок. Але шериф знову повторив, що Боб Юел упав і наткнувся на свій власний ніж. Він кинув Джема на землю і спіткнувся об коріння. Тейт переконував Аттікуса, що хлопець такого зросту і такої комплекції, як Джем, до того ж із зламанною рукою, не міг у темряві подужати дорослого чоловіка.

Шериф мав із собою ніж, і Аттікус запитав, звідки він. Шериф сказав, що відібрав його сьогодні ввечері у одного п'яного. А Юел знайшов, мабуть, кухонний ніж десь на звалищі. Нагострив його і чекав нагоди...

Містер Тейт сказав, що Том загинув ні за що, а людина, на совісті якої лежить його смерть, тепер сама віддала богові душу. "Цього разу хай мертві ховають мертвих", "Мені так здається, містер Фінч, що витягти на показ усьому люду скромну, тиху людину, яка вчинила добре діло для вас і для всього міста, було б просто гріх. Цей гріх я не можу взяти на себе. Був би це не він - справа інша. А з цією людиною так не можна", — сказав містер Тейт. "Можливо, я й невелика цяця, містер Фінч, і все-таки я поки що шериф округу Мейкомб, і Юел сам упав на свій власний ніж. На добраніч, сер!", — сказав шериф і пішов.

Тоді Аттікус звернувся до Джін: "Всевидько, містер Юел упав на власний ніж. Ти це розумієш?". "Звичайно, розумію. Містер Тейт сказав усе правильно". Дівчинка підійшла до батька і обняла його. Аттікус звільнився і глянув на неї: "Що ти маєш на увазі?". "Ну, це було б усе одно, що вбити пересмішника, так же?" — сказала Джін.

Аттікус, перш ніж зайти в дім, зупинився перед Страхолюдом Редлі. "Дякую вам за моїх дітей, Артуре", — сказав він.

РОЗДІЛ XXXI

Страхолюд Редлі зачовгав ногами, і видно було, як заблищав його лоб. Кожен його рух був якимсь невпевненим, Редлі немов боявся, що його рука чи нога попаде не туди, куди треба. Джін повела його до Джема. У кімнаті Джема була тітка, але вона вийшла, коли зайшла дівчинка і Артур.

Страхолюд не зводив очей з Джема. Джін взяла його за руку, вона була тепла. Вони підійшли до ліжка. Страхолюд нахилився й оглянув Джема зверху. Його обличчя виражало неприховану цікавість і переляк, ніби він ніколи не бачив живого хлопця. Він навіть рота відкрив і розглядав Джема з голови до ніг. Підняв руку, але відразу й опустив. Дівчинка сказала, що можна погладити брата. Страхолюд ніжно погладив Джема по голові. Потім Артур пішов на веранду і спитав Джін: "Ти відведеш мене додому?" Він сказав це тихо, майже пошепки, голосом дитини, яка боїться темряви. Джін поставила ногу на верхній східець веранди і зупинилась. Вона могла водити його за руку в своїй хаті, але водити за руку по вулиці - ні! Джін взяла його під руку. Йому довелося трохи пригнутися, щоб їй було зручно, і якщо міс Стефані Крофорд стежила

за ними з вікна, то могла бачити, як Артур веде дівчинку, як справжній джентльмен.

Так вони дійшли до ліхтаря на розі вулиці. Скільки разів стояв тут Діл, обнімаючи товстий ліхтарний стовп, усе виглядав, чекав, сподівався. А скільки разів Джін з Джемом ходили цією доріжкою, але у двір до Редлі вона заходила вдруге в своєму житті. Артур зайшов у дім. Більше Джін його ніколи не бачила.

На його веранді дівчинка помітила, що через вікно Артур міг бачити усю вулицю, аж до пошти. Джін згадала, як колись казав Атікус: щоб по-справжньому зрозуміти людину, треба самому влізти в її шкуру та ще трохи й походити в ній. Дівчинка тільки постояла на веранді Редлі, проте й цього було досить.

Вдома Аттікус сидів біля сина. Джін сіла біля батька. Він читав "Сірий привид". Дівчинка попросила почитати і їй. Вона щосили намагалася не заснути, але за вікном тихо шелестів дрібний дощ, у кімнаті було тепло, батьків голос був такий лагідний і спокійний, а на його колінах було так затишно, що вона невдовзі заснула. Аттікус заніс дочку у її ліжко.

Стислий переказ по розділах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу